

{-(y)ArAK} ZARF-FİİL EKİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

Oğuzhan DURMUŞ*

Özet: Türkiye Türkçesinin zarf-fiil ekleri arasında yer alan {-(y)ArAK} ekinin kökeni hakkında Meninski'den (1680) başlayarak pek çok Türkolog görüş bildirmiştir. Ekin kökeni hakkında daha fazla görüş bulunmasına rağmen ikisi öne çıkmıştır. Bunlardan biri, ekin {-(y)A} zarf-fiil eki ile {+rAK} kuvvetlendirme ekinin birleşmesiyle; diğeri ise, geniş zaman sıfat-fiil eki {-(U)r}/{-(A)r} ekiyle {±OK} enklitiğinin birleşmesiyle meydana geldiğini ileri sürmektedir. [geniş zaman sıfat-fiil eki+edat] şeklinde bir açıklama Türkçenin etimolojik prensipleri çerçevesinde kabul edilemez. Bu ek, mevcut bir zarf-fiil ekinden başka bir gramer unsuru tarafından işlev yenilemesi neticesinde ortaya çıkmış olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Türkiye Türkçesi, {±OK} edatı, {-(y)ArAK} zarf-fiil eki, etimoloji.

On the Origin of Gerundial Suffix {-(y)ArAK}

Starting with Meninski (1680), numerous Turcologists have expressed their opinions on the origin of Turkish gerundial suffix {-(y)ArAK}. Although there are more opinions relevant to the origin of the gerundial suffix, two of them came to the fore. According to the first scenario, {-(y)ArAK} was made up of combining gerundial suffix {-(y)A} and comparison formant {+rAK}. However, the second scenario claims that the suffix was formed by aorist-participle suffix {-(U)r}/{-(A)r}+{±OK} enclitic. The second of these opinions cannot be accepted within the framework of Turkic etymological principles. This article asserts that {-(y)ArAK} emerged as result of functional renewal of (pre-)existing gerundial suffix {-(y)A}.

Key Words: Turkish language, Turkish of Turkey, enclitic {±OK}, gerundial suffix {-(y)ArAK}, etymology

0. Araştırmanın Konusu

Türkiye Türkçesinde eş zamanlılık temel işlevine sahip (Aydemir 2010) {-(y)ArAK}¹ zarf-fiil ekinin kökeni ilk olarak Meninski (1680) tarafından ele alınmıştır. Aradan geçen zaman içerisinde ekin kökeni hakkında pek çok dilci çeşitli vesilelerle görüş bildirmişse de konu özel olarak birer makale çerçevesinde önce Korkmaz (1966), daha sonra da Yüce (1973) tarafından ele alınmıştır. Ekin işlevsel özellikleri yine Korkmaz (2003), Yüce (1973; 1999) ile Deny (1941), Kissling (1960), Uğurlu (1999) ve Öztürk (2002) gibi araştırmacılar tarafından ayrıntıları ile ortaya konmuştur.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi.

¹ TT {-(y)ArAK} ekinin tarihsel olarak düz-dar ve dar-yuvarlak ünlülerle de kullanılmasından dolayı ekin GT için üst yazımı {-(y)VrAK} şeklinde gösterilecektir. Dolayısıyla <V> harfi bu çalışmada /l/, /i/, /u/, /ü/, /a/ ve /e/ seslerini karşılamaktadır.

Eldeki yazı, Oğuz grubuna özgü olarak görülen bu ekin kökeni hakkında Meninski'yle başlayıp Korkmaz ile Yüce'nin çalışmalarıyla derinlik kazanmış olan tartışmalara *etimolojik olarak* bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Yazıda, ekin tarihsel-işlevsel özellikleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumuna değinilmeyecektir².

Yazı iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde, ekin Türk dili içindeki kullanımı, ikinci bölümde ise ekin kökeni hakkında ileri sürülen geniş zaman sıfat-fiili+{±OK}³ edatı izahı Türk dil biliminin verileri doğrultusunda kritiğe tabi tutulacaktır.

Tarihsel olarak dar-düz ve dar-yuvarlak ünlülerle de kullanılmasından dolayı ek, yazıda GT {-y)VrAK}; TT'deki eş zamanlı biçim ise {-y)ArAK} şeklinde üstyazımla (archiponemic orthography) (Uzun 2006: 23) gösterilecektir.

1. {-y)VrAK} Ekinin Türk Dil Bütünlüğü İçindeki Yayılımı

Korkmaz (1966) ve Yüce'nin (1973) çalışmalarında Oğuzca olarak gösterilen bu ekin kökeni hakkında sağlıklı yorumlarda bulunmak için ilk olarak, ekin Türk dil bütünlüğü içindeki yerini, art ve eş zamanlı olarak tayin etmeye çalışacağız.

Bilindiği gibi, bu zarf-fiil eki, Orhon, Uygur ve Karahanlı Türkçesinde tespit edilememektedir. Yapılan çalışmalarda belirtildiğine göre, ek tarihsel lehçelerden Harezmi, Kıpçak ve Eski Türkiye Türkçesinde bulunmaktadır:

1.1. Harezmi Türkçesi: Aysu Ata tarafından hazırlanan *Harezmi – Altın Ordu Türkçesi* adlı eserde {-y)VrAK} eki de dönemin zarf-fiilleri arasında değerlendirilmiştir. Ek müstakil bir başlık altında dönemin eserlerinden *Kıyasü'l-Enbiya*'dan (KE) getirilen iki örnekle tanıklanmıştır (Ata 2002: 91)⁴:

(1) *bular burnarağ barıp bir tepege ağdılar.* (KE 69v13)

(2) *qumāşların bir tewege yüklep yazaroğ tegmesünler.* (KE 228r7)

Anlaşılan o ki, ilk cümlede geçen *burnarağ* biçimi, *burun-* 'dolanmak' fiili olarak değerlendirilerek geri kalan /arağ/ kısmı zarf-fiil olarak kabul edilmiştir.

² Ekin TT ağızlarındaki değişken biçimleri için bk. Sezer, Önder (2007) "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Zarf-Fiiller", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı -Bildiriler -*, C. IV, 1876-1877 s.

³ Eldeki çalışmada, Türk dil bütünlüğünde ET ok / ök, Çuvaşça ±ah / ±eh, Tatarca uk / ük vb. çok farklı değişken biçimlere sahip olan bu edat, hem isim hem de fiil tabanlı unsurlarla birlikte kullanılmasından dolayı ± simgesiyle ile işaretlenmiş ve Türk dil bütünlüğünü kapsamı amacıyla {±OK} üstyazımıyla gösterilmiştir.

⁴ Çalışmada ekin üretkenliği konusunda bir açıklama yapılmadığı için başka kullanım örnekleri mevcut olup olmadığını bilemiyoruz.

Oysa, bu yapı *burun* ‘ön, ileri’⁵ kelimesiyle ilgilidir. O hâlde bu kelime morfolojik olarak şöyle analiz edilmelidir:

burun^[isim]+**a**^[yönelme durumu eki]+**rak**^[karşılaştırma eki]⁶

Bu durumda cümlenin TT’ye aktarımı şöyle olmalıdır:

(1/1) *Bunlar daha ileri gidip bir tepeye çıktılar.*

Ata’nın verdiği ikinci örnek de tartışmaya açıktır. Buradaki *yazarok* şeklinde transkripsiyonlanan ifade, Boeschoten ve arkadaşları tarafından tamamen farklı olarak *burunduq* şeklinde okunmuştur (Boeschoten, Vandamme ve Tezcan 1995: 519).

Söz konusu ekin dönemin diğer eserlerinde yer almaması, zarf-fiil ekinin Harezmi Türkçesinde bulunmadığı gibi, aslında KE’de de yer almadığını göstermektedir. Buna göre, Ata tarafından ileri sürülen, {-(y)VrAK} ekinin Harezmi Türkçesinde bulunduğu şeklindeki bu bilgi düzeltilmelidir. Bu zarf-fiil eki, Harezmi Türkçesinin ek külliyatında yer almamaktadır.

1.2. Kıpçak Türkçesi: Uğurlu’nun incelemesine göre, {-(y)VrAK} zarf-fiil eki, Kıpçak Türkçesinde *Münyetü’l-Guzat* [MG] adlı eserde altı kez tanıklanmaktadır:

(3) *bular birle sançışarak yürügil* (MG 62a/4), ‘Bunlar ile vuruşarak yürü.’

Ne var ki, Uğurlu’nun inceleme korpusunda yer alan dönemin diğer eserleri *Gülistan Tercümesi* [GT] ve *Baytaratü’l-Vâzıh* [BV] gibi eserlerde ise söz konusu ek tespit edilememektedir (Uğurlu 1999: 48-49). İnceleme korpusunda yer almayan dönemin diğer eserlerinden *Mu’înü’l-Mürîd* (Toparlı ve Argunşah 2008: 83-85), *İrşâdü’l-Mülûk ve’s-Selâtn* (Toparlı 1992: 135-6), *Kitâb fi-İlmi’n-Nüşşâb* [KİN] (Delice 2001: 66-68), *Kitâbu’l-İdrâk li Lisân’l-Etrâk* (Özyetgin 2001: 203-219), *Kitâb Fi’l-Fıkh* (Kuanışbayev 2006: xviii) gibi eserlerde de bu eke tesadüf edilmemektedir.

Memluk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasını ele alan yazısında Eckmann, bu dönemi ve eserlerini, dilsel ölçütlere göre *Asıl Memluk Kıpçakçası* ve *Karışık Oğuz-Kıpçakça* şeklinde iki gruba ayırmaktaydı. {-(y)VrAK} zarf-fiili her ne kadar Oğuzca karakterli bilinse de ekin yer aldığı MG’nin Oğuzca-Kıpçakça grubuna değil de Harezmi-Altınordu yazı diline çok yakın olan *Asıl Memluk Kıpçakçası*na ait olması oldukça ilginçtir (Eckmann 1989: 35-37). Diğer taraftan, Eckmann tarafından *Karışık Oğuzca-Kıpçakça* grubunda değerlendirilen BV ve KİM gibi eserlerde ya da nüshalarında bu ekin yer almaması da oldukça şaşırtıcıdır (Uğurlu

⁵ Kelime, Karahanlı Türkçesinden başlayarak Harezmi, Kıpçak, Çağatay Türkçeleri ile pek çok modern lehçede bu anlamıyla kullanılmaktadır (Li 2004: 185-191).

⁶ Her ne kadar, bu dönemin yönelme durumu eki genel olarak {+KA} şeklinde ise de, iyelik ekleri dışında da ünsüzle biten kelimelerden sonra {+A} şeklinde kullanımlara da rastlanmaktadır: *bize*, KE 129r10; *ele*, KE 158r16 (Ata 2002: 58, 62).

1999: 49). Zira bu durum ekin Kıpçak Türkçesinde nasıl bulunabildiğini açıklamayı zorlaştırmaktadır. Doerfer söz konusu eseri Çağataycaya özenilerek yazılan, ancak yazarın birçok şekilleri kendi çevresinde konuşulan Memluk Kıpçakçasından aldığı bir eser olarak belirtmektedir (Johanson 2002: 73'den naklen). Hatta İnan, bu eserin dilini Kıpçak lehçesi tesiri altında kalmış “Çağatayca” olarak göstermektedir (İnan 1958: 92). Yukarıda sıralanan görüşlere ilaveten, ekin sahanın diğer eserlerinde mevcut olmamasını da dikkate alındığında, MG'de bulunmasını genel bir dil ilişkisinden çok, yazarının “özenti”ye açık bireysel dil kullanımı sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir.

1.3. Tarihî Türkiye Türkçesi: {-y)VrAK} zarf-fiil ekinin TT'deki tarihlendirilmesi hususunda araştırmacılar ortak bir fikre sahip değildirler. Durumu netleştirmek için ilk olarak çeşitli vesilelerle konuya temas etmiş çeşitli araştırmacıların düşüncelerini örneklemek istiyoruz.

Banguoğlu, ekin ‘*oldukça yeni*’ olduğunu belirtmektedir. Ancak bu yeniliğin ne zaman ortaya çıktığı muğlak kalmaktadır (1998: 430).

Ergin'in ekin ortaya çıkışı hakkındaki tespiti çelişkilidir. Önce, “*Batı Türkçesinde sonradan, Eski Anadolu Türkçesinden sonra, Osmanlıcada ortaya çıkmış yeni bir ektir.*” diyen araştırmacı, takip eden paragrafta “*Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında teşekküle başlamıştır.*” ifadesini kullanmaktadır (2009: 341). Bu ifadelerden Ergin'in düşüncesini tam olarak anlamak mümkün olamamaktadır.

Korkmaz, bu ekin genel olarak Osmanlı, Azeri, Gagavuz ve Türkmen gibi Oğuz lehçelerinin benimsemiş ve geliştirmiş olduğu bir zarf-fiil şekli olduğunu söyledikten sonra Osmanlıcadaki oluşumunun da oldukça geç olduğunu belirtmektedir. Tarihsel eserlerden Behçetü'l-Hadaik, Çarhname, Yunus Divanı, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, Mantku't-Tayr, Süheyl ü Nevbahar⁷, Kelile Dimne⁸, Kırk Vezir Hikâyeleri, Mevlid gibi 13-15. yüzyıl eserlerinde ekin asla göze çarpmadığını, tek tük olarak Şeyhî Divanı, Âşıkpaşazade Tarihi, Dede Korkut ve Dastân-ı Ahmed Haramî gibi eserlerde yer aldığını sözlerine eklemektedir (1966: 331).

C. S. Mundy, ekin 14. yüzyıl metinlerinde mevcut olmadığı şeklindeki görüşün doğru olmadığını *Süheyl-ü Nevbahar* ve Bodleian Kütüphanesinde bulunan H. 760-770 (M. 1358-9; 1368-9) şeklinde tarihlendirilen iki adet *Maktel-i Hüseyin* yazmasında bu zarf-fiil ekini tespit ettiğini bildirmektedir (1954: 315).

⁷ Ekin Süheyl ü Nevbahar'da (SN) yer almadığı şeklindeki bilgi doğru değildir. Aşağıda yüzyıllara göre taranan eserlerde SN'de de ekin yer aldığı görülmektedir. Korkmaz'ın böyle bir yargıya varması, Banguoğlu'nun eser üzerindeki çalışmasında (1938: 126-132) {-y)VrAK} ekine yer vermemesi sonucu ortaya çıkmış olmalıdır.

⁸ Mansuroğlu tarafından her ne kadar bu metinde {-y)VrAK} zarf-fiil eki bulunduğu bildirilip *bundan dahi korkarak* ‘bundan dahi korkarak’ (KD § 9) örneği verilse de (1988: 267) yayına hazırlamakta olduğumuz bu metinde böyle bir kullanım tespit edemedik.

Tiken, ekin ortaya çıkış tarihi hakkında bir bilgi vermemektedir. Ancak {-(y)VrAK} şeklinin yaygınlaşmasını {-(y)UbAn} zarf-fiil ekinin terkinine bağlamıştır (2004: 137-8). Gelgelelim {-(y)UbAn} ekinin terkinin tarihlendirmesine dair bir bilgi vermemesi {-(y)VrAK} ile ilgili bir yargıya varılmasını da engellemektedir. Yazar, devamında ekin {-(y)UrAK} biçiminin Batı Türkçesinin ilk devrelerinde {-(y)ArAK} ile yan yana kullanıldığını ikinci şeklin yaygınlaşmasından sonra {-(y)UrAK} şeklinin terk edildiğini söylemektedir (2004: 160).

Bayraktar ise, {-(y)UrAK} ve {-(y)ArAK} biçimlerini ayrı başlıklar altında değerlendirmiştir. {-(y)UrAK} biçiminin ETT eserlerinde tespit edildiğini, örneklerin tümünün olumlu olduğunu söyler (2004: 208). {-(y)ArAK} biçimi hakkında ise, ETT'de kullanımının yaygınlaştığını belirtmektedir (2004: 209).

Karaağaç, ekin Eski Kıpçak Türkçesinden beri kullanımının görüldüğünü belirttiikten sonra verdiği tabloda ekin Eski Türkçede de bulunduğunu belirtmiştir (2012: 385).

Yukarıda sıralanan görüşlerden de anlaşılacağı gibi, söz konusu ekin Tarihî Türkiye Türkçesinde ilk olarak ortaya çıkışı ve yaygınlık kazanması konusunda dahi bir fikir birliği yoktur. Yazımızın ana konusu olmamakla birlikte, konunun açıklığa kavuşabilmesi adına bu zarf-fiil ekinin tarihî Türkiye Türkçesindeki kullanım örneklerini ana hatlarıyla vermeyi uygun buluyoruz⁹. Ancak, bu zarf-fiil ekinin eldeki çalışma gibi yapısal olarak değil de tarihsel olarak işlevleriyle birlikte, ses-biçim görünüşleriyle ele almayı amaçlayan bir çalışmada taramanın mevcut incelemelerdekilerden çok daha ayrıntılı olması gerektiğini vurgulamakta yarar görüyoruz.

Ekin aynı morfolojik kökene gittiğini düşünerek ekin ilk ünlüsünün dar ya da geniş olmasının konumuz açısından belirleyici bir özellik taşımadığını; taramada {-(y)UrAk} ve {-(y)ArAK} şeklinin iki farklı morfem değil, birbirlerinin allomorfu olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmeliyiz.

Türkiye Türkçesinin başlangıç dönemine ait eserlerde {-(y)VrAK} ekini görememekteyiz. Nitekim tarama sonuçlarına göre, Mevlana, Sultan Veled, Şeyyad

⁹ Geleneksel olarak hazırlanmış Türkiye Türkçesinin tarihî metin incelemelerinin, bu döneme ait herhangi bir dil unsurunu araştırmada oldukça sınırlı bir katkı sağladığını belirtmeliyiz. Bu çalışmaların, genelde dil incelemesi, metin ve kelime dizininden ibaret olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar, daha başka metotlarla ve açılardan incelenebilmesinin yanında mutlak suretle ek dizinlerini de içermelidir. Bu şekilde ek dizinlerine sahip iki doktora tezini örnek olarak burada zikretmek istiyoruz: Ali Osman Sönmez, *Tutmacı'nın Gül ü Hüseyin Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Dizin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: 2007; Süleyman Efendioğlu, *Muhammed Bin Hacı İvaz, Cinânü'l-Cenân (İnceleme, Metin, Dizin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: 2007.

Hamza ve Ahmed Fakih gibi ilk temsilcilerin dilinde bu ekin yer almadığı anlaşılmaktadır.

Yaptığımız taramalara göre, ekin tarihî Türkiye Türkçesinde kullanım alanına çıkışı 14. yüzyılda gerçekleşmiştir. Ancak ekin dile tam olarak yerleşip üretken bir hâl alması hayli zaman almıştır.

Ekin gelişimini daha net görebilmek için tarihî Türkiye Türkçesiyle yazılmış eserler üzerinde yapılan taramaları yüzyıl yüzyıl tasnif etmenin daha uygun olduğunu düşünüyoruz. Buna göre, {-y)VrAK} zarf-fiil eki TT'de yüzyıllara göre şöyle bir dağılım göstermektedir:

14. yüzyıl:

	Eser	{-(y)VrAK}
1	(Gülşehri) <i>Mantku't-Tayr</i> [1317]	Ø (Yavuz 2007)
2	<i>Tezkiretü'l-Evliya</i> [XIII yy sonu- XIV. yy. başı]	Ø (Yavuz 1986: 347-350)
3	(Süle Fakih) <i>Yusuf ve Zeliha</i> [XIII yy. sonu – XIV yy. başı]	<i>giderek, aғlayurak, taglayurak</i> (Köktekin 1994: 55)
4	(Sa'lebi) <i>Kıyasü'l-Enbiyâ</i> [14. yy. başları]	Ø (Hacıeminoğlu 1965: 112-114)
5	(Kul Mesud) <i>Kelile ve Dimne</i> [~1330]	Ø (Zajaczkowski 1934:178-185)
6	<i>İmam Neseфи Tercümesi</i> [1332]	Ø (Adamoviç 1990: 19-20)
7	(Yûsuf-ı Meddâh) <i>Varka ve Gülşah</i> [1342]	Ø (Köktekin 2007: 102-105)
8	(Mes'ûd bin Ahmed) <i>Sühyl-i Nevbahar</i> [1350]	<i>küyerek</i> (SN 2132) (Dilçin 1991)
9	(Kastamonulu Şazi) <i>Maktel-i Hüseyin</i> [1362]	Ø (Öznel-Güder 1997: 140-143)
10	(Erzurumlu Darir) <i>Kıssa-ı Yusuf</i> [1366-7]	<i>diyerek</i> ¹⁰ (Karahan 1985: 224-225)
11	(Fahri) <i>Hüsrev ü Şîrin</i> [1367]	<i>eyleyerek</i> (700), <i>avlayurak</i> (3747) (Güneş 2010: 112)
12	(Ali bin Abdurrahman) <i>'Acâ'ibü'l-Mahlûkât</i> [1365-1370]	Ø (Al 2010)
13	<i>Kitâbu'l-Gunya</i> [1378]	Ø (Akkuş 1995: 262-265)
14	(Sadruddin Şeyhoğlu) <i>Marzubanname</i> [1389'dan birkaç yıl önce]	Ø (Korkmaz 191-195)
15	(Şeyhoğlu Mustafa)	<i>ağlayurak, taglayurak</i> (5689), <i>gelierek</i> (6164),

¹⁰ Leyla Karahan'ın doktora tezi olarak hazırlığı Erzurumlu Darir'in *Kıssa-ı Yusuf* adlı eserinde bu zarf-fiil ekinin bir kez geçtiği belirtilmektedir. Karahan, ekin geçtiği yerde veznin bozuk olmasının bu ek hakkında hüküm vermenin güçleştiğini söylemektedir (1985: 224-225).

{-(y)ArAK} ZARF-FİİL EKİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

	<i>Hürşidname</i> [1389]	<i>varurak</i> (1626), <i>şöyleşirek</i> (2860), <i>öperek</i> <i>kuçarak</i> (3798) (Ayan 1979)
16	(Ahmedî) <i>İskendernâme</i> [1390]	Ø (Demirbilek 2000: 200-203)
17	<i>Kadı Burhaneddin Divanı</i> [1393]	Ø (Ergin 1951: 322)
18	(Muhammed) <i>Işk-nâme</i> [1398]	<i>sorarak</i> (2583), <i>denleyürek</i> (2657), <i>süriyürek</i> (4490) (Torun 2009: 106)
19	<i>Bahşayış Lügati</i> [14. yy?]	Ø (Turan 2001: 39)

14. yüzyıla ait 19 eserden yaptığımız taramada bu eserlerden sadece altısında {-(y)VrAK} zarf-fiil ekinin mevcut bulunduğu, geriye kalan on üç eserde ise yer almadığı anlaşılmaktadır.

15. yüzyıl:

	Eser	{-(y)VrAK}
1	(Şeyhoğlu) <i>Kenzü'l-Küberâ</i> [1401]	<i>irdeyürek</i> (Yavuz 1991: 308)
2	<i>Cevâhiri'l-Meani</i> [1406]	Ø (Direkçi 2010: 148-149)
3	(Tutmacı) <i>Gül ü Hüsvrev</i> [1406]	<i>içerek esriyürek</i> (5150), <i>teferrüc iderek</i> (4940) (Sönmez 2007)
4	(Hatipoğlu) <i>Bahrü'l-Hakâyık</i> [1409]	<i>eglenirek</i> (25A/13), <i>gözleyürek</i> (56A/5), <i>gelürek</i> (25A/11), <i>iverek</i> (25A/13) (Türk 2009: 47)
5	(Hatipoğlu) <i>Letâyifnâme</i> [1414]	Ø (Vural 1999: 54-55)
6	(Abdulvehhâb bin Yusuf) <i>Müntahab-ı Fi'l-Tıbb</i> [1420]	Ø (Güven 2005: 127-129)
7	(Devletoğlu Yûsuf) <i>Vikâye Tercümesi</i> [1425]	Ø (Aktan 2002: 89-92)
8	(Hatipoğlu) <i>Ferahname</i> [1425-6]	Ø (Şahin 1993: 174-182)
9	(Abdi Musa) <i>Camasb-nâme</i> [1429-30]	<i>ağlayarak</i> (1084), <i>gözleyürek</i> (452) (Bozkaplan 1989: 126)
10	(Mahmud bin Kâdî-i Manyas) <i>Gülîstan Tercümesi</i> [1430]	<i>iderek</i> (tek örnek) (Özkan 1993: 75)
11	(Muhammed bin Hacı İvaz) <i>Cinâni'l-Cenân</i> [1431]	Ø (Efendioğlu 2007: 120-122; 566-598)
12	(Ömer bin Mezid) <i>Mecmuatü'n-Nezair</i> [1437]	Ø (Canpolat 1995: 261)
13	(Rükneddin Ahmed) <i>Acâibü'l-Mahlûkât</i> [1448-9]	Ø (Sarıkaya 2010)
14	<i>Ferec ba'd Eş-Şidde</i> [1451]	<i>kovarak</i> (238b/11), <i>yüriyürek</i> (93a/18), <i>teferrüclenürek</i> (239b/5) (Hazai, Tietze 2006)
15	(Şirvanlı Mahmud) <i>Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi</i> [1451]	<i>incinerek</i> (tek örnek) (Tekin 1998: 154)
16	(Sabuncuoğlu Şerefeddin)	Ø

	<i>Terceme-i Akrabâdîn</i> , [1454]	(Doğan 2009)
17	(Eşref bin Muhammed) <i>Hazâ'înu's-Sa'âdât</i> [1460]	<i>sorarak, öğrederek</i> (İlhan 1998: 117)
18	(Enverî) <i>Düstûrnâme-i Enverî</i> [1465]	Ø (Ademler 2007)
19	(İpsalalı Ebu'l-Hayr) <i>Mevlid</i> [1491]	Ø (Günşen 2004: 119-122)
20	<i>Müşkil-güşâ</i> [1496]	<i>iderek, déyerek</i> (Eminoğlu 2003: 109)
21	<i>Esrârü'l-Ârifîn</i> [1498]	Ø (Yastı 2010: 166-176)
22	(Ali bin Hüseyin el-Amâsî) <i>Tâcü'l-Edeb</i>	<i>söykenürek</i> (63a) (Kurukaya 2010)
23	(Ahmed-i Dâ'î) <i>Tıbb-ı Nebevî</i>	Ø (Çağırın 1992: 309-323)
24	<i>Haza Kitâb Hükemâ-yı Tertûb-i Mu'acele</i>	Ø (Gümüştam 2009: 151-153)
25	(Edimli Oruç Bey) <i>Oruç Beg Tarihi</i>	<i>kaçarak</i> (43b), <i>fıkr iderek</i> (12a) (Karaduman 2010: 64)
26	(Cerrâh Mes'ûd) <i>Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-ı Tıbb</i>	Ø (Uçar 2009: 69-70)

15 yüzyıla geldiğimizde ise ek, taramaya malzeme olan 26 eserin on birinde bulunurken, geri kalan on beşinde yer almamaktadır.

16. yüzyıl:

	Eser	{-(y)VrAK}
1	(Hisârî) <i>Tuhfetü'l-Mü'min</i> [1500]	<i>bakarak</i> (125a), <i>seyr iderek</i> (115b) (Çiftçi 2003: 91)
2	(Firdevsî-i Rûmî) <i>Terceme-i Câme-Şüy-Nâme</i> [1508]	Ø (Özyaşamış Şakar 2009: 41-42)
3	(Firecikli Hadidi) <i>Tarih-i Âl-i Osman</i> [1523]	<i>ulaşarak</i> (98) (Tar. Söz. LV, 161)
4	<i>Kitab-ı Bahriyye</i> [1525]	<i>gelürek</i> (137-1) (Kartallıoğlu 2005: 121)
5	(Bergamalı Kadri) <i>Müeyyiretü'l-Ulûm</i> [1530]	Ø (Korkmaz 1966: 351)
6	<i>Süleymannâme-i Kebir</i> [1544]	Ø (Çatıkkaş 2009: 108-110)
7	(Filippo Argenti) <i>Regola del Parlare Turcho</i> [1533]	Ø (Adamović 2001: 125)
8	<i>Makâlât-ı Seyyid Hârûn</i> [1555]	<i>aglayarak</i> (12B-1) (Kartallıoğlu 2005: 121)
9	(Kınalızade Ali Efendi) <i>Ahlâk-ı Alâî</i> [1565]	<i>istimâl iderek</i> (72b), <i>irtikâb iderek</i> (81b), <i>giderek</i> (169b) (Doğan 2006)
10	(Şeyh Mahmut) <i>Râhatü'l-Ervâh</i> [1566]	<i>tayanarak</i> (18) (Tar. Söz. XLVII, 161)
11	(Mehmed Za'îm) <i>Câmi'ü't-Tevârih</i> [1578]	<i>çalarak</i> (277), <i>şavaş iderek</i> (443) (Sır 2007)
12	<i>İnşirahu's-Sadr</i> [1578]	Ø (Vesile Albayrak Sak 2009)
13	(Niyâzî)	Ø

{-(y)ArAK} ZARF-FİİL EKİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

	<i>Zafernâme-i Ali Paşa</i> [1585-6]	(Üzümcü 2008)
14	(Kınalızâde Hasan Çelebi) <i>Tezkiretü's-Şu'arâ</i> [1585-6]	<i>müsâferet iderek</i> (s 246) (Sungurhan-Eyduran 2009)
15	<i>Adab-ı Makal</i> [1588]	Ø (Kayasandık 2009: 268-271)
16	(Şem'i Şemullah) <i>Şerh-i Mesnevi</i> [1588]	Ø (Dağlar 2009)
17	(Beyânî) <i>Tezkiretü's-Şu'arâ</i> [1597-8]	<i>giderek</i> (s. 123) (Sungurhan-Eyduran 2009)
18	<i>Tuhfetü's-Sulehâ</i>	Ø (Yıldızhan 2009: 39-40)
19	(Kemalpaşazade Ahmet Şemsüddin) <i>Yusuf ve Zeliha</i>	<i>deyürek söyleyürek ederek ah</i> (106) (Tar. Söz. 161)
20	(Mehmet Efendi) <i>Babus-ül-Vâsıt</i>	<i>salınarak</i> (2, 177) (Tar. Söz. 161)
21	<i>Et-Teshîl fi't-Tıbb</i>	<i>ovarak</i> (109b) (Yıldırım 2010: 88)

16. yüzyılda taranan 21 eserin on ikisinde söz konusu zarf-fiil ekinin mevcut olduğu, dokuzunda ise ekin bulunmadığı görülmektedir.

17. yüzyıl:

	Eser	{-(y)VrAK}
1	<i>Menâkıb-ı Çehâr-ı Yâr-i Güzîn</i> [1604]	<i>aglayarak</i> (30a/12) (Kartallıoğlu 2005: 121)
2	(Muhammed b. Muhammed Altıparmak) <i>Mensur Yusuf u Zeliha</i> [1622]	<i>sürüyerek</i> (Çiftçioğlu 2006: 96)
3	(Andrea Du Ryer) <i>Rudimenta</i> [1633]	<i>severek</i> (Du Ryer 1633: 44)
4	(Birgivi Muhammed Efendi) -Manzum- <i>Vasiyyet-nâme</i> [1642]	<i>imekleyerek</i> (M1 275) (Özyaşamış Şakar 2005: (186)
5	(Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi) <i>Zafernâme</i> [1652]	<i>tutarak</i> (79a) (Yıldırım 2005)
6	(Katip Çelebi) <i>Fezleke</i> [1653]	<i>basarak</i> (1089), <i>serperek</i> (1918) (Aycibin 2007)
7	<i>Pârs-nâme</i> [1665]	<i>göstererek</i> (22a/02), <i>yaladarağ</i> (46a/12) (Ergüzel 2009b:52)
8	(Bernardo da Parigi) <i>Vocabolario Italiano-Turchesco</i> [1665]	<i>giderek, ögerek</i> (Kartallıoğlu 2010: 119)
9	(Gulielmo Seaman) <i>Grammatica Linguae Turcicae</i> [1670]	<i>olurak</i> (Seaman 1670:72)
10	(Hacı Ali Efendi) <i>Tarih-i Kamanîçe</i> [1672]	<i>Selam iderek</i> (6/b) (Can 2007)
11	(Evliya Çelebi) <i>Seyahatname</i>	<i>çalarak</i> (I/152a), <i>seğirderek</i> (VII/3b)
12	Francisci à Mesgnien Meninski <i>Grammatica Turcica</i> [1680]	<i>fewerek, bakarak, irlajarak 'şarkı söyleyerek', kalkarak düşerek</i> (Meninski 1680: 81)

17. yüzyıla geldiğimizde, taranan on iki eserin hepsinde zarf-fiil ekinin bulunduğu görülmektedir.

Ekin Türkiye Türkçesindeki kullanımının yüzyıllara göre dağılımı ve oranları şöyle tablolaştırılabilir:

Yüzyıl	Taranan Eser Sayısı	Eser bazında ekin mevcudiyeti		Oran
		VAR	YOK	
13. yüzyıl		-		
14. yüzyıl	19	6	13	% 31,57
15. yüzyıl	26	11	15	% 42.30
16. yüzyıl	21	12	8	% 57.14
17. yüzyıl	12	12	0	% 100

Tablodan anlaşıldığına göre, Türkiye Türkçesinde {-y)VrAK} zarf-fiil eki ilk olarak 14. yüzyılda ortaya çıkmış, aradan geçen yaklaşık üç asır içinde dildeki işleğini artırarak 17. yüzyılda dile tam olarak yerleşmiştir.

Ekin ilk vokalinin /U/ ya da /A/ olması konusu da tartışmaya açıktır. Ekin ortaya çıktığı ilk yüzyıl olan 14. yüzyılda hem düz hem de yuvarlak vokalli kullanımların bulunması, bu ekin formları hakkında öncekilik-sonrakilik bakımından bir tespit yapmayı engellemektedir. Yukarıda sıralanan kullanım örneklerinden her iki vokalli tercihlerin 17. yüzyıla kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Kartallıoğlu'nun tespitine göre, ekin {-y)UrAK} ~ {-y)ArAK} şeklindeki ikiliği 17. yüzyılın sonunda ortadan kaybolmuş ve 18. yüzyıldan itibaren ekin ilk vokali düz-geniş olarak tercih edilmiştir (2005: 778).

Ekle ilgili diğer bir husus da bu ekin olumsuz biçimiyle ilgilidir. Yapılan taramalarda zarf-fiil ekinin {-mA} olumsuzluk ekiyle genişletilmiş {-mAyArAK} şeklinde kullanımlarının ilk olarak 17. yüzyılda ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, ekin ortaya çıktığı 14. yüzyıldan 17. yüzyıla gelinceye değin olumsuz biçimin tarihsel {-mAdIn} ekiyle suplesyon olarak kullanıldığı görülmektedir. 17. yüzyıla ait altı eserde olumsuz kullanım için yaptığımız taramada sadece iki eserde olumsuz biçime rastlandığı belirtilmelidir. Dönemin en hacimli eseri sayılabilecek olan on ciltlik Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bile{-mAyArAK} şeklinin sadece üç kez yer alması oldukça dikkat çekicidir. Aslında {-mAyArAK} şeklinin tarihî Türkiye Türkçesine tam olarak yerleşmesi ve tarihlendirilmesi de ayrı bir merak konusudur. Bu husus, zarf-fiil ekinin kökeni ile doğrudan ilgili olmadığından araştırmamızın sınırları dışında kalmaktadır.

1.4. Gagavuz Türkçesi: Gagavuz Türkçesinde {-y)ArAK} eki kullanılmaktadır (Özkan 1996: 176).

(4) *O kaldırdı erdän çocuca severäk hem öperäk onu.* (Özkan 1996: 176).

1.5. Azerbaycan Türkçesi: Bu zarf-fiil eki, Azerbaycan Türkçesinde {-y)ArAK} üstyazımına sahiptir. Ekin art sıralı ünlülerle kullanımında son ses /ğ/'dır (Şiraliyev ve Sevortyan 1971: 143; Rüstemov ve Budagova 1960: 220-1). Mirzade'nin belirttiğine göre, {-y)ArAK} eki Çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki diğer zarf-fiil eklerine göre daha yeni bir şekildir. Ona göre, 19. yüzyıla kadar böyle

bir biçimin Azerbaycan Türkçesinde kullanıldığını gösteren deliller çok azdır (1990: 179).

Sarıkaya'nın verdiği bilgilere göre, Güney Azerbaycan Türkçesinde bu zarf-fiil eki kullanılmaktadır (1998: 313). Ancak Karini tarafından oldukça başarılı bir şekilde değerlendirilen Erdebil ağızında bu ek bulunmamaktadır (Karini 2009: 199-202). Urmiye ağızlarını konu edinen bir diğer çalışmada zarf-fiil ekinin bu ağızda mevcut olduğu belirtilerek *ağlıyax* 'ağlayarak' şeklinde tek bir örnekte tanıklanmıştır (Doğan 2010: 50). Çalışmanın metin bölümünde yaptığımız taramada da başka bir kullanım örneği tespit edemedik (Doğan 2010: 234-491). Bu durumda zarf-fiil ekinin bu ağızda üretken olmadığı, belki de STT'nin etkisiyle yakın zamanda dile girdiği sonucuna varılabilir.

1.6. Irak Türkmen Türkçesi: Benderoğlu'nun kullanım örnekleri de vererek belirttiğine göre, Irak Türkmen edebî dilinde bu zarf-fiil eki {-(y)ArAK} biçiminde yer almaktadır (1977: 295-296). Ancak Irak Türkmen edebî dilinin standart Türkiye Türkçesi ile etkileşimi de bilinen bir husustur. Irak Türkmen ağızlarına müracaat ettiğimizde ise söz konusu zarf-fiil ekini görememekteyiz. Kerkük ağızını doktora tezi olarak hazırlayan Hassan, çalışmasında zarf-fiilleri anarken söz konusu ekten söz etmemektedir (1979: 464). Yine Choban Khıdır Haydar tarafından hazırlanan *Irak Türkmen Ağızları* başlıklı doktora tezinde bu ek yer almamaktadır (Haydar 1979: 253-4). Erbil ve Amirli ağızlarını konu edinen diğer bir doktora tez çalışmasının metinlerini taradığımızda da bu ekle karşılaşamadık (Nuri 1987: 1-56).

1.7. Kaşkay Türkçesi: Kaşkay Türkçesi üzerine bir doktora tezi hazırlayan Muhittin Çelik'in tezinde belirttiğine göre, {-(y)ArAK} eki bu sahada kullanılmaktadır (1997: 171). Çelik'in tezinin Kaşkay Türkçesinin zarf-fiilleri ile ilgili bölümünü aynen alıntılıyoruz:

“Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Kaşkay Türkçesinde de -A, -I, -Ip, -ArAK, -Inca, -mAdAn zarf-fiilleri kullanılmaktadır.

Kaşkay Türkçesinde zarf-fiillerin kullanılışı şekil ve fonksiyon itibariyle Türkiye Türkçesi ile aynıdır.”

Ne yazık ki, Çelik'in bu ifadelerine, kendi tezi çerçevesinde dahi katılmak mümkün değildir. Çünkü, Çelik'in tezinin metinler bölümünde bu zarf-fiil eki tespit edilememektedir (Çelik 1997: 175-272). Üstelik Kaşkay Türkçesinin söz dizimsel yapısının dil ilişkileri neticesinde Farsçanın büyük oranda etkisi altında kalmasına bağlı olarak genel anlamda zarf-fiillerin kullanımının da oldukça düşük üretkenliğe sahip olduğunu da ayrıca belirtmeliyiz.

1.8. Horasan Türkçesi: Gerek Doerfer ve Hesche'nin (Doerfer, Hesche 1998) gerekse Tulu'nun çalışmalarından yaptığımız taramalarda bu ekin Horasan Türkçesinde bulunmadığı sonucu çıkmaktadır. Ayrıca, dikkatten kaçabileceğini

düşünerek ek hakkında Sultan Tulu'dan kişisel iletişim aracılığıyla aldığımız bilgiyle bu bilgi bir kez daha teyit edilmiştir¹¹.

1.9. Sungur Türkçesi: Sungur Türkçesinde söz konusu zarf-fiil eki bulunmamaktadır¹².

1.10. Türkmen Türkçesi: Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalara göre, araştırmaya konu olan zarf-fiil eki bu sahada yoktur (Tabaklar 1994: 141-147). Bu husus Söyegow tarafından özel olarak bir dipnotta belirtilmiştir (Söyegow 1999: 439).

Türkmen diline yakyn garyndaş hasaplanýan azerbaýjan, türk we gagauz dillerinde hal işligiň –a/-e goşulmasy we –rak/-rāk affiksi özara berk birleşipdir, ol dillerde –arak/-ärāk goşulmasy hal işligiň aýratyn bir şekilini ýasaýar.

Ekin mevcudiyeti hakkında Türkmen ağızlarına müracaat ettiğimizde de {-ArAK} ekiyle ilgili herhangi bir sonuca varamıyoruz (Berdiyev 1970: 329-333).

Diğer taraftan Bazin, Fundemanta'daki yazısında Türkmencedeki zarf-fiillerden söz ederken bu ekle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

/-el ↔ /-al/ çok seyrek olarak da */-ul ↔ /-il/* (vokallerden sonra, kontraksiyonla */-āl ↔ /-ā/* veya -y ile diftonglaşmış olarak) ekleriyle yapılmış şimdiki zaman gerundiumu Osmanlıcadaki fonksiyonlarıyla, bilhassa */-rāk/ ↔ /-rāq/* (Osm. */-rekl ↔ /-raq/*) ekiyle kuvvetlendirilmiş ve pekiştirilmiş olarak kullanılır. (Bazin 2010: 569)

Söyegov, Oğuz grubu Türk lehçelerinin zarf-fiil eklerini konu alan *Türki Dilleriniň Günorta-Günbatır Toparında Hal İşlikler* başlıklı çalışmasında bu zarf-fiil ekinin Türkmencede mevcut olmadığını belirttikten sonra Türkmencede ekin zarf-fiil ekiyle karşılaştırma edatının birleşmesinden oluştuğunu tasdik eden {-y)A} zarf-fiil ekinin {+rAK} karşılaştırma ekiyle kullanıldığı cümle örneklerini sıralar (1981: 145).

(5) *Taylı Tagan has öterek gıgırmakçı bolanda, Çernışov ona elini daldaladı.*

Taylı Tagan çok acı çekerek haykırdığı sırada, Çernışov ona elini siper etti.

Her ne kadar Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalara göre ekin bu sahada mevcut olmadığı ileri sürülse de, Hünerli ve Özer, Türkmen edebî dilinden alınmış örneklerde bu ekin var olduğunu açıkça göstermektedir.

(6) *Kakasyndan gaçararak oturanyny kem görmezdi*

¹¹ Konuyla ilgili bilgilendirmesi dolayısıyla Prof. Dr. Sultan Tulu'ya teşekkürlerimizi sunuyoruz.

¹² Bu bilgi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalında "Sungur Türkçesi" başlıklı doktora tezini hazırlayan Abdülkadir Atıcı'dan sözlü olarak alınmıştır.

Babasından kaçarak oturduğunu kusur görmezdi. (Hünerli 2012: 321).

(7) *Sirobyň süýjüsine üşşen saryja arylary gorkarak kowuşdyryp, bulgury ýuwdy*

Sirob'un tatlısında üşşen sarıca arıları korkarak kovup bulguru yıkadı. (Hünerli 2012: 321).

(8) *Häliden bari gorkarak girip – çıkıp yören Döwlet atası gelensoy, (gelensoy? OD), yüregine doş baglap, öyle mukl girdi.* (Özer 2000: 90)

(9) *Çağırmağımızıň sebäbini – hä bilyänsiň, önem çalarak yanzıdıpdim özün-ä* (Özer 2000: 90)

1.11. Karakalpak Türkçesi: Bu zarf-fiil ekinin Karakalpak Türkçesinde mevcut olduğu ilk kez Baskakov kaynak gösterilerek Zeynep Korkmaz tarafından dile getirilmiştir (1966: 331). Bu bilgi düzeltilmeye muhtaçtır. Zira Karakalpak Türkçesinde {-(y)VrAK} değil, {-(I)bIrAK} zarf-fiil eki mevcuttur. Meselenin açıklığa kavuşması açısından Baskakov'un konuyla ilgili verdiği bilgileri aynen alıntılıyoruz:

“К формам вторичных, основой для которых служат деепричастные же формы, относится деепричастие неполного действия, образовавшееся из деепричастий посредством аффикса *-ыракъ, -ирек* напр.: *көтерип* ‘подняв’; *көтерибирек* ‘приподняв’; *бюклеп* ‘согнув’; *бюклемирек* ‘подогнув’.”

Baskakov'un açıklamaları ve örneklerinden Karakalpak Türkçesinde {-(y)VrAK} değil, {-^op(I)rAk} ekinin mevcut bulunduğu anlaşılmaktadır (Baskakov 1952: 473).

1.12. Kırım Tatarcası: Yüce'nin de belirttiği gibi bu zarf-fiil ekinin kullanıldığı bir diğer lehçe de Kırım Tatar Türkçesidir. Sevortyan'ın verdiği bilgilere göre, Kırım Tatarcasında mevcut olan {-(y)VrAK} zarf-fiil ekini olumsuz biçimleri {-mA}+{-(y)ArAK} ya da {-mAdAn} ekleri aracılığıyla kurulum. Ayrıca bu sahada konuşma dilinde çıkma ekiyle genişletilmiş {-ArAktAn} biçimi de mevcuttur (1966: 250).

1.13. Kırımçak Türkçesi: Kullanımı yaygın olmamakla birlikte, zarf-fiil eki Kırımçak Türkçesinde de mevcuttur: *ağlayaraq* (Güllüdağ 2005: 285).

1.14. Özbek Türkçesi: Coşkun tarafından verilen bilgiye göre, Özbek Türkçesinde TT {-(y)ArAK} ekinin karşılığında, çok nadir kullanılmakla birlikte, –*ärâq* şeklinde bir zarf-fiil eki mevcuttur (Coşkun 2000: 194). Coşkun'un burada verdiği kullanım örneğini aynen alıntılama istiyoruz:

(10) *Miyäsidadä, ümridä birinçi märtäbä olärâq, äcib vä şirin xayällär äylänärdi.*

“Aklında; ömründe ilk defa olarak, tuhaf ve şirin hayaller dolanırdı.”

Kısaltmalardan anlaşıldığına göre Özbek edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan *Çolpan*'ın bir eserinden alınan bu örnek tartışmalıdır. Zira, örnekte söz konusu zarf-fiil ekinin eklendiği fiil olan *ol-* Özbek Türkçesinin tarihsel gelişimi sonucu olarak *bol-* şeklindedir. ET *bol-* fiilinin kelime başı /b/ ünsüzünün ETT'den beri tanıklanageldiği üzere, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi gibi Oğuz gurubu Türk lehçelerinde düştüğü en genel bilgilerden birisidir. Burada nasıl oluyor da, bu fiil Oğuzcadaki gibi bir ses olayına uğramıştır? Konuyla ilgili olarak müracaat ettiğimiz diğer başka kaynaklarda da bu ekle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır (Abdurrahmanov vd. 1975: 515-524; Kononov 1960: 239-244; Bodrogligeti 2003: 579-615).

Özbek Türkçesindeki *olärâq* zarf-fiil şekline *Çolpan*'dan başka *Kadiri*, *Turdiyev* gibi yazarların eserlerinde de tesadüf edilmektedir.

(11) *U birinci märtäbä olärâq özining içki käsälini Nârmuhämmäd quşbegigä açdı.*

'O ilk defa olarak içindeki hastalığını Vezir Narmuhammed'e açtı.' – Kadiri

(12) *Älpâmış ätäsi Bâybörining qäräşlärigä zid olärâq, mehnätkäş ämmä mänfüätini himâyä quladı.*

'Alpamış, Babası Baybörü'nün görüşlerine zıt olarak emekçi toplumun menfaatini savunur.' – Turdiyev (Tolkun 2009: 199)

Bu kullanımın yanı sıra zarf-fiil ekinin, fiilin Özbek Türkçesindeki biçimi olan *bol-* ile kullanımı da görülebilmektedir.

(13) *Bu yoldä qurbân bolärâq kesilgän bağlarımız, häydälgän yäylävlärimiz häm tiklänädi.*

'Bu yolda kurban olarak kesilen bağlarımız, kovulan yaylalarımız yeniden kurulacak.' – Vahid. (Tolkun 2009: 199)

Zarf-fiil ekinin bu fiilin dışında başka fiillerle kullanımı da tespit edilmektedir: *färyäd urärâq* 'feryat ederek' – Vahid, *yoluqärâq* 'rastlayarak'-Aybek (Tolkun 1999: 199).

Bu durumda, Özbek Türkçesinde tarihsel olarak tanıklanamaması (Şçerbak 1962: 167-175¹³, Eckmann 1988: 107-116, Bodrogligeti 2001: 262-278) ve Türkiye Türkçesinin ses karakteristiğine has bir fiille kullanılışından hareketle, bu zarf-fiil

¹³ Şçerbak eserinde, {-y)A} zarf-fiil ekinin {+rAK} kuvvetlendirme ekini aldığı belirtse de bunun güney (Oğuz) grubunda olduğunu sözlerine eklemektedir. Şçerbak bu bilgiyi verirken Mirza Mehdi Han tarafından yazılan *Mebânî'l-Lugat* adlı eserini dikkate almaktadır. Zaten Mehdi Han da bu özelliğin *Rum Türkçesine* (Türkiye Türkçesi) ait olduğunu belirtmektedir. Mirza Mehdi Han'ın bu kaydı {-y)ArAK} şeklinde bir kullanımın Çağatay Türkçesinde mevcut olmadığı şeklinde tersten de okunabilir (Eckmann 1942: 184).

ekinin Özbek Türkçesine Türkiye Türkçesinin etkisi ile girdiğini söyleyebiliriz. Bu durumda bu tip kullanışlar yazarların bireysel (*idiolect*) dil kullanımı ile ilgilidir, Özbek Türkçesinin geneline teşmil edilemez¹⁴.

1.15. Başkurt Türkçesi: Diğer araştırmacılarca (Dmitriev 1948: 185-189, Zeynullin 2002: 225-236, Poppe 1964: 52-54) belirtilmemesine rağmen, Yuldaşev'in verdiği bilgilere göre ek, Başkurt Türkçesinde de kullanılmaktadır (Yuldaşev 1981: 309)¹⁵. Yuldaşev'in ilgili yerde dipnotta bildirdiğine göre, Başkurt Türkçesinde bu ek *bul-* 'ol-' fiiliyle leksikalleşerek *bularaq* şeklinde TT. olarak biçimi gibi kullanılmaktadır (Yuldaşev 1981: 309). Ancak ek, bu sahada *bul-* 'ol-' ve *cit-* 'yet-, ulaş-' gibi sınırlı sayıda fiile gelmektedir.

1.16. Tatar Türkçesi: Korkmaz, makalesinde Kazan Tatarcası ve Batı Sibirya diyalektlerinde {-(y)ArAK} ekinin kullanıldığını belirterek kaynak olarak K. Thomsen tarafından *Fundamenta*'da yazılan "Das Kasantatarische und die Westsibirische Dialekte" başlıklı bölümü göstermektedir. Oysa, burada {-(y)ArAK} ekiyle ilgili herhangi bir şey anılmamaktadır. Yalnızca {-(X)p} ekiyle [-(i)raq] ekinin birleşmesinden söz edilmektedir. Aynı yanlış Yüce tarafından da tekrarlanmıştır. Bundan başka Yüce, ekin Tatar Türkçesinde de kullanıldığını Kasem-Bek'e de dayanarak belirtmektedir (Yüce 1973: 274, 1999: 41). Oysa Kasem-Beg, Yüce'nin gösterdiği yerde {-(y)A} zarf-fiil ekinin {+rAK} karşılaştırma ekiyle de kullanılabildiğini belirtirken Türkiye Türkçesini kastetmektedir. Köşeli parantez içindeki notunda "*Tatar diyalektlerinde varyasyonlar üzerine notlar* (Anmerkungen über die Abweichungen in den tatarischen Dialekten, s. 145-155)" bölümüne gönderme yaparken, genişlemiş biçimi değil, {-(y)A} zarf-fiil ekinin bu lehçedeki kullanım özelliklerini belirtmeyi amaçlamıştır (s. 152). Öte yandan, kitabın 1846 tarihli Rusça baskısında, bu ekten söz ederken Almanca baskısında var olan kayıt burada yer almamaktadır. Sonuç olarak, Kasem-Beg'e dayanarak, {-(y)VrAK} biçiminin Tatarcada var olduğunu söylemek mümkün değildir.

¹⁴ Bu yazarlardan Çolpan'ın Türkiye Türkçesi ile olan ilişkisi Özbay tarafından şöyle dile getirilmektedir (Özbay 1994: 174-175): "Çolpan Türkiye Türkçesini öğrenmiş, hatta altı şiirini bu şivede yazmıştır. 1920'lerde Çolpan'ın Türkiye Türkçesine (Osmanlıca) vukufu dikkat çekmektedir. Şairin üslubunda klasik Çağatay ve Osmanlı şiirinden olduğu kadar yeni Türk şiirinden de tesirler görülmektedir."

¹⁵ Рассматриваемая форма в сочетании с афф. *-рак/-рек*, выражающим ограниченное проявление признака, функционирует в башкирском языке в качестве самостоятельной формы деепричастия со значением ограничительного предшествования, не доведенного до конца, которая не может иметь своего раздельно выраженного подлежащего и образуется лишь от некоторых сложных глаголов типа *барып эт-* "доехать, прийти", выражающих конечный этап действия: *Аулылга барып этәрэк, Йомран юртыыйнан туктаны* (А. Таһиров) "Приближаясь к древне, Юмран перестал двигаться инохольно"; *Хат таратып бөтәрэк Фәхимдең күзе ауылдашы Низайга төштө* (Ф. Исәнғолов) "Заканчивая задачу писем, Фахим заметил своего односельчанина Низая" (Yuldaşev 1981: 309).

Modern Tatar Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla {- (V)rAK} zarf-fiil eki bu lehçede bulunmamaktadır (Hangildin 1959: 238-242; Tumaşeva 1964: 204-221; Tumaşeva 1969: 253-261; Zinnatullina 1997: 223-230; Hisamova 2006: 256-264). Yusupov'a göre bu yapı kimi ağızlarda kullanıldığı tespit edilebilse de (1985: 141-2) Mahmutova'nın çalışmasından Mişer ağzının bu kapsama girmediği anlaşılmaktadır (1978: 181-190).

Dil bilgisi eserlerinde bu biçimin Standart Tatar Türkçesinde mevcut olmadığına dair yapılan değerlendirmelere rağmen söz konusu ekin *bul-* 'ol-' şekliyle kalıplaşmış kullanım örnekleri dilde kolayca tespit edilebilmektedir. Örneğin, Renat Muhammedi'nin 1986-1988 yılları arasında Kazan'da yazdığı *Kéneri Çitlék* adlı romanda *bularak* biçimi 15 kez (Köse 2007), İbrahim Salahov'un 1981 yılında yazdığı *Kolma Hikeyeleré* adlı eserde 3 kez, 1965 yılında yazdığı *Kükçetav Dalalarında* ise 6 kez tanıklanmaktadır. Yine Remzi Veliyev'e ait 1996 yılında yayımlanan *Faciga* adlı eserde *bularak* biçimi 22 kez kullanılmıştır (Turhan Arslan 2006). Ne var ki anılan eserlerde *bul-* 'ol-' dışında başka zarf-fiil biçimlerine rastlanmamaktadır (Özçoban 2008).

Bu yazı dilinin daha eski eserleri incelendiğinde, ekin, nadiren de olsa, *bul-* fiilinden başka fiillerle de kullanıldığı görülmektedir. Şura dergisinin 1909 yılında düzenlediği *Til Yarışı* (Dil Yarışı) adlı yarışmanın metinleri Rızaeddin Fahrettin tarafından derlenip 1910 yılında Orenburg'ta kitap olarak bastırılmıştı. Bu eserde Petropavlosk şehriden katılan bir yarışmacının metninde *kilerek* biçimi görülmektedir¹⁶. Bu ekin Tatar Türkçesinde bulunmasının Türkiye Türkçesinin etkisiyle olduğunun en açık kanıtı geçen yüzyılın başlarındaki eserlerde Tatarca için geçerli olan *bul-* fiilinden oluşmuş *bularak* biçiminden başka TT için karakteristik olan /b-/ fonemi düşmüş *ularak* biçiminin kullanımda olmasıdır. *Til Yarışı* adlı eserde *ularak* biçimi beş kez tanıklanmaktadır¹⁷. Aşağıda verilen cümle bu biçimi tanımlamasının yanında bir asır öncesinde Tatar Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin karşılıklı anlaşılabilirliği (mutual intelligibility) açısından da oldukça manidardır.

(14) *Samar, Ufa, Pirme ve Urenburg, Tobol ve Aknulla Gubirnarınıñ yözde tuksanı Mosliman ve Törük kabilesi ularak yaşadıkları vakıtta til saklamak kulay idi.* (Bargan 2008: 70)

1.16. Tuva Türkçesi: Arıkoğlu tarafından bildirildiğine göre, Tuva Türkçesinde {- (y)VrAK} ekiyle benzer işlevde bir biçim mevcuttur. Kendisi tarafından *edat* olarak kabul edilen bu unsur, sıfatlardan ve GT {-A} zarf-fiil ekinin Tuva Türkçesindeki şekillerinden sonra gelerek bu biçimlerin anlamını etkilemektedir.

¹⁶ *Kezalik bir Rus da Kazak avılına kilerek mal satup alur.* (Ümer Cani Uzak El-Canoglu Canibikof – Petropavlosk [Bargan 2008: 73])

¹⁷ Arap harfli imladan dolayı bu yapının *ularak* mı yoksa *olarak* mı şeklinde değerlendirileceği karışıktır.

Bu yapı GT {-(y)A} zarf-fiil ekini almış kelimelerden sonra gelerek “zayıf, hafif, tam olmayan, güçlü olmayan” anlamlarını vermektedir. *ırlay aarak* ‘hafif şarkı söyleyerek’, *çügüre aarak* ‘hafiften koşarak’ vb. (Arıkoğlu 2004: 189).

(15) *Bardık algıra aarak: Dıñnap kör!* (DÜ 231:26)

‘Neredeyse bağırarak: Dinle lütfen!’ (Tosun 2011: 530)

(16) *Hülümzürüy aarak çugaalapkanda setkiliniñ hantızından höreer.* (ÇI 122:21)

‘Gülümseyerek konuştuğunda, içten sohbet eder.’ (Tosun 2011: 530)

Örneklerden de açıkça görüldüğü gibi Tuva Türkçesindeki bu kullanım Türkiye Türkçesi {-(y)ArAK} ekiyle denktir. Ancak Arıkoğlu bu yapıda *ara+ok* şekliinden gelişmiş *aarak* şeklinde bir edat görmektedir. Yapı hakkında başka görüşler olsa da bizce bu genel Türkçe {+rAK} ekinden başka bir şey değildir. Eklendiği kelimedden ayrı yazılması onu edat olarak değerlendirmemizi gerektirmez. Bilindiği üzere, bu ek EAT ve bazı modern sahalarda (Karakalpak *soñ-urak*, Kırgız *az-ırāk*, Türkmen *az-yāş-ırāk* ‘daha genç’, Nogay *kög-ürek* ‘mavimsi, yeşilimsi’ vb.) kendisinden önce bir sesle kullanılmaktadır (Eckmann 1953: 50).). Üstelik aynı ek, İshakov ve Pal’mbah’ın da belirttiği üzere, diğer Türk lehçelerindeki gibi sıfat/zarf karşılaştırma derecelerini gösterme işlevinde kullanılmakta ve aynı şekli korumaktadır¹⁸. Ne var ki, ekin ünlüsünün Türk dilinin en temel özelliklerinden olan artlık-önlük uyumuna uymaması da ayrı bir merak konusudur.

Tuva Türkçesindeki bu şekil de GT eğilimden hiç de farklı değildir. Bu yüzden bu ekin zarf-fiillerle kullanımını GT {-(y)VrAK} birleşik biçimiyle eşleştirmek gerekmektedir. Böylece {-(y)VrAK} ekinin kullanım sahasının içine Tuva Türkçesini de dahil etmek gerekmektedir.

1.17. Hakas Türkçesi: Arıkoğlu’nun yazısında aynı yapının Hakas Türkçesinde de mevcut bulunduğu görülmektedir. Buna göre, Hakas Türkçesinde GT {-(y)A} ve {-(X)p} zarf-fiil ekleri {+arah} ekiyle kullanılmaktadır (Arıkoğlu 2004: 190). Bilindiği üzere {-(X)p} ekiyle karşılaştırma ekinin oluşturduğu yapılar kimi Türk lehçelerinde mevcuttur¹⁹. {-(y)A} biçiminin bu şekilde kullanımıyla yazıya konu olan ekin kullanıldığı bir alan da Hakas Türkçesi olmaktadır. Ancak, bu sahada da ekin artlık-önlü uyumuna uymadığını belirtmek gerekmektedir.

(17) *Kustuk, xarağın hızı, külündire arax körüp çoohtağlap tur.* ‘

Kustuk, gözünü kırıp gülümseyerek bakıp konuşuyor.’ (Arıkoğlu 2004: 190)

¹⁸ İshakov ve Pal’mbah, söz konusu ekin sıfat ve zarfların yanı sıra zarf-fiillerle de kullanıldığını bildirerek aslında Tuva Türkçesi için geçerli bu durumun açıklamasını da yapmışlardır (1961: 186).

¹⁹ Bk. Öner, Mustafa (2007) “Türkçede -prAK Zarf-Fiili”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4/3, s. 68-73.

1.18. Çuvaş Türkçesi: Çuvaş Türkçesinde {-ArAX} şeklinde bir zarf-fiilin var olduğu ilk olarak Aşmarin tarafından dile getirilmiştir. Bu husus Korkmaz ve Yüce tarafından Aşmarin'e dayanılarak belirtilmiştir. Aşmarin, eserinin zarf-fiilleri sıraladığı bölümünde {-A} zarf-fiil ekinin altında karşılaştırma derecesi kaydıyla *pularaḥl* 'olarak' örneğini vermiş (1898: 296); daha sonra yine bir önceki örnekte verdiği kayıtlarla *ḳalaraḥ* 'söyleyerek', *tararaḥ* 'kaçarak', *ilereḥ* 'alarak', *kītereḥ* 'bekleyerek' gibi örnekleri vermiştir (1898: 324). Aşmarin örneklerden sonra verdiği dipnotta, bu ekin Çuvaşçadaki kullanım özelliklerini açıklamıştır. Yazar daha sonra yazmış olduğu *Opit İssledovaniya Çuvaşskogo Sintaksisa* adlı kitabının ikinci cildinde, {-A} zarf-fiil ekinin karşılaştırma ekiyle kullanım örneklerini ayrıntılı ve örnekli bir şekilde tekrar ele almıştır (1923: 16-7).

Ne var ki, Aşmarin de diğer araştırmacılar da bu eki tek başına bir morfem olarak değerlendirmemişlerdir.

Özel bir sayıma dayanmamakla birlikte, Aşmarin'in verdiği örneklere bakılırsa, modern Çuvaş Türkçesinde bu ekin işlevi azalmış görünmektedir. Ayrıca Çuvaş Türkçesinde TT'ye denk bir işlevde kullanılan bu zarf-fiil ekinin ne ilk tespit edildiği dönemlerde ne de bugünkü dilde TT'deki gibi yoğun bir işleviğe sahip olmadığını belirtmeliyiz (Durmuş 2009: 421-423).

(18) *Şapla puldır: ezir mana pītne pīr pus yūnedereḥ paradır, ebī sire viṣī vitre ereḥ lardadıp.* 'Şöyle olsun: siz bana çuvalımı bir pus²⁰ **ucuzlatarak** verirsiniz, ben size üç kova içki yaparım.' (Durmuş 2009: 422)

(19) *Mīnle, ḥīramarīn-i? — ıytrī vīl vasḳaraḥ.* 'Nasıl, korkmadın mı?, **acele ederek** sordu.' (Durmuş 2009: 423)

1.19. Ekin Türk Dil Haritasındaki Yayılımına İlişkin Genel Değerlendirme

Türk dilinin metinlerle takip edilebilen ilk dönemi olan Eski Türkçeden bugünkü bütün modern lehçelere kadar uzanan lehçeler üzerine yapılan çalışmalar ile bu lehçelerin kimilerinin yazılı veya kayda geçirilmiş metinleri üzerinde yaptığımız taramalara göre {-(y)VrAK} zarf-fiil ekinin Türk dil bütünlüğü içinde kullanıldığı alanlar yukarıda sıralanmıştır. Bu sıralama ekin, Orhon, Uygur, Karahanlı, Çağatay gibi tarihsel lehçeler ve Kumuk, Yakut, Halaç, Yeni Uygur, Kazak, Kırgız, Karaçay-Balkar, Salar, Karaim, Şor, Altay vb. gibi modern lehçelerde mevcut olmadığı şeklinde tersten de okunabilir²¹. Böylelikle, yukarıda sıralanan ve sıralanamayan yayılım noktalarına göre, ekin Oğuz grubu Türk lehçelerinde daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durumyla ek, Oğuz tipi bir ek olarak değerlendirilebilir. Ancak ekin Oğuzcadaki yaygınlığı metinlerle takip edilebilen dönem içerisinde meydana gelmiştir. Her ne kadar, Oğuz tipli olarak kabul edilebilse de, kimi Oğuz lehçelerinde bulunmaması ve kimilerinde de yakın

²⁰ Pus: Rublenin yüzde biri.

²¹ Bu bilgi, sıralanan lehçelerin hepsinin müstakil dil bilgisi eserlerinden de doğrulanmıştır.

zamanlarda işleklilik kazanması, söz konusu ekin Oğuzca içinde Türkiye Türkçesi kaynaklı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Ekin Kıpçak kökenli Kırım Tatar Türkçesinde bulunması Oğuz Türkçesinin etkisiyledir. Daha önceki çalışmalarda yer aldığı gibi, ekin Karakalpak Türkçesinde bulunduğu bilgisi düzeltilmelidir. Başkurt Türkçesinde *bularak* şeklinde sözcükleşmiş bir biçimle bulunması oldukça ilginçtir. Ekin dil etkileşimi sonucu mu yoksa morfolojik paralelliğin bir sonucu olarak mı bu sahada yer aldığı belirlenebilmesi için bu ekin kullanım tarihinin Başkurt Türkçesinde belirlenmesi gerekmektedir.

Ekin Çuvaş Türkçesinde bulunması ise, tarihsel Oğuz-Çuvaş denkliklerinin dışında tamamen Türk dil tipolojisinin sonucu bir paralellik olarak yorumlanmalıdır. Yine Tuva ve Hakas gibi kıyı lehçelerinde bulunması da böyle paralelliğin sonucudur.

2. Ekin Kökeni

Bu zarf-fiil ekinin kökeni, Meninski'den başlayarak günümüze kadar pek çok Türkologun gündeminde yer almıştır. Ekin kökeni üzerine ileri sürülen görüşler, üç ana başlık altında ele alınmaktadır.

2.1. {-(y)A} İstek Eki+ {+rAK} Karşılaştırma Eki

Ek hakkında ilk etimoloji denemesi Meninski tarafından yapılmıştır. Meninski, {-(y)ArAK} ekinin {-A} istek ekine (singularem Optativi praesentis) +rek, +rak biçimlerinin eklenmesiyle oluştuğunu söylemiştir: *fewerek* 'severek', bakarak, *irlajarak* 'şarkı söylerek' (s. 1680: 81). Muhtemelen Meninski'nin etkisiyle, Manissadjian (1893: 178) ve Jetlitschka da (1895: 208) ekin istek ekinden çıktığını savunmaktadır.

Bu öneri, ekin kökeni hakkındaki zayıf görüşlerden birisidir. Zira bir kip ekinden ekleşme yoluyla zarf-fiil eki ortaya çıkması Türk dil sistemine aykırıdır. Diğer bir deyişle, Türkçede bitimsiz şekiller olan sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin bitimli şekiller olan zaman eklerinin işlevini kazanması mümkünken, bunun tersi bir durum imkânsızdır. Öte yandan, sistem olarak mümkün olsa dahi buradaki işlev değişikliği hiçbir suretle açıklanamaz. Dolayısıyla bu köken bilgisi teklifinin dikkate alınması mümkün değildir.

2.2. {-(y)A} Zarf-Fiil Eki+ {+rAK} Karşılaştırma Eki

Türkoloji çalışmalarında {-(y)VrAk} zarf-fiil ekinin kökenine ilişkin genel olarak kabul edilen görüş, ekin {-(y)A} zarf-fiil eki+ {+rAK} karşılaştırma ekinden oluştuğudur. Kasem-Beg (1846: 267, 1848: 141), Piquéré (1870: 96), Aşmarin (1898: 296); Weil (1917: 202), Bang (Yüce 1999: 42'den naklen), Ramstedt (1952: 115), Deny (1941: 852), Mundy (1954: 315), Ergin (2009: 341), Özkan (2009: 152),

Adamoviç (1988: 318)²², Johanson (1996: 95, 3. dipnot), Yüce (1973: 274-281), Mansuroğlu (1988: 267), Korkmaz (2003: 74), Özkan (1996: 176), Develi (1995: 92) gibi birçok araştırmacı ekin {-y)A}+{+rAK} birleşiminden ortaya çıktığını düşünmektedirler. Görüldüğü gibi bu görüşün taraftarları oldukça kalabalıktır.

2.3. {-V)r} Geniş Zaman Sıfat-Fiil Eki +{±OK} Kuvvetlendirme Edatı

Korkmaz ve Yüce, Baskakov, Kononov gibi araştırmacıların ekin sıfat-fiil+edat birleşiminden ortaya çıktığını düşündüklerini söylemektedir.

Türkiye Türkçesini konu edinen *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka* adlı eserinde Kononov, geniş zaman eki ile 'zaman' anlamındaki *ok* kelimesinin dil bilgiselleşmesinden çıktığını ileri sürmektedir. Ona göre, bu isim ile fiilin dil bilgiselleşmesi neticesinde başlangıçta fiilin zamansal karakteristiğini belirtme özelliği zamanla fiilin tarzı belirtme işlevine geçmiştir. Yani Kononov, Korkmaz ve Yüce'nin ileri sürdüğü gibi, ekin kökeninde {±OK} kuvvetlendirme edatının bulunduğundan hiç söz etmemiştir (Kononov 1956: 476-477).

Diğer taraftan bu bilgilere göre zarf-fiilin kökenine ilişkin literatürde gösterilenlerden farklı bir görüş de ortaya çıkmaktadır. Kononov'un bu izah denemesi pek çok yönden eleştiriye açıktır. Öncelikle ek tarihsel Türkiye Türkçesinde ortaya çıktığına göre ekin ilk unsuru olan geniş zaman ekinin bünyesindeki /y/ sesinin esas olarak ET'ye ait bir unsur olması nedeniyle bir anakronizm söz konusudur. Öte yandan, Kononov'un ekin kökeninde düşündüğü gramerleşmiş *ok* 'zaman' kelimesi bünyesinde olduğunu ileri sürdüğü Türkiye Türkçesinin tarihsel söz varlığında bulunmamaktadır. Peki Kononov gibi bir araştırmacı *ok* kelimesini nereden bulmuştur? Acaba Kononov *ok* şeklinin yerine ETT'de kullanılan *oht* 'zaman' kelimesini mi düşünmüştür? Türkçedeki *oht* kelimesini konu ettiği makalesinde Canpolat *oht* ~ *ok* ilişkisine değinmiş DLT ve Kıpçak sözlüklerinde geçen *ok* = *zaman* kelimesinden bahsetse de hemen takip eden satırlarda bunun {±OK} kuvvetlendirme edatından başka bir şey olmadığını, edatın zaman bildiren kelimelerden sonra kullanılmasından dolayı sanki böyle bir anlama sahip bir kelime varmış gibi düşünüldüğünü söylemektedir (Canpolat 1988: 180). Aslında ne TT'nin ne de Genel Türkçenin tarihsel söz varlığında 'zaman' anlamı taşıyan *ok* şeklinde bir kelime mevcut değildir. Dolayısıyla Kononov'un önerdiği bu etimoloji mümkün değildir.

Ekin geniş zaman sıfat-fiili+ok edatının birleşmesinden oluştuğu düşüncesine sahip olduğu bildirilen bir diğer araştırmacı da Baskakov'dur. Hemen belirtelim ki, Baskakov'un burada görüş bildirdiği ek {-y)VrAK} değil, {-X)prAk}'tır. İşin ilginç Baskakov'a atıf yapılan yerde araştırmacı {±OK} edatından hiç söz

²² Adamoviç, eki değerlendirirken ekin önce {-y)U} zarf-fiil ekinde çıktığını, daha sonra analogi yoluyla {-A} biçimine uzandığını belirtmektedir. Oysa ekin ilk olarak tanıklandığı SN'deki (2132) *küyerek* biçimiyle bu iddia geçerliliğini yitirmektedir.

etmemektedir. Bilakis gerek atf yapılan yerde (1940: 71)²³ gerekse aynı eserin zarf-fiil eklerini ele aldığı bölümlerde Baskakov {-(X)prAk} biçiminin bünyesinde +{rAK} karşılaştırma ekini görmektedir (1940: 92)²⁴⁻²⁵. Öyle anlaşılıyor ki, burada araştırmacıları yanıltan Kononov'un söz konusu eki açıklarken {+rAK} karşılaştırma ekinin kökeni için Baskakov'a yaptığı göndermedir (Kononov 1956: 476, 2. dipnot). Aşağıda tamamıyla alıntılanan bölümde de görülebileceği gibi Baskakov, {+rAK} ekinin iki unsurdan oluştuğundan başka, net bir şey söylememektedir²⁶.

Gabain'in konu hakkındaki düşüncesinin herhangi bir ayrıntıya sahip olmadığını belirtmeliyiz. Gabain'in bu ekle ilgili ifadeleri şöyledir:

-araq, -yaraq osm., ttü., az., "indem..." , Gleichzeitigkeit mit der Verbform, auf die dies Konverb sich am nächsten bezieht. Osm. hatte auch *-(y)ıraq* und *-(y)ıraq*, also < -ar u. dgl. mit verstärkendem +oq > +aq. Redensartlich: *ol-araq* 'in der Eigenschaft enines ...'. (Gabain 1982: 199)

Gabain burada ekin Osmanlıca, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde olduğunu belirterek önce işlevine sonra da Osmanlıcada bulunan allomorflarına dikkat çekmiştir. Bu allomorfların oluşumlarını ele alırken ise zarf-fiil ekinin kökenine de temas etmiştir. Ona göre, zarf-fiil eki, *-ar*'ın sonradan *-ak*'a dönüşen *-oq* ile kuvvetlendirilmesinden oluşmuştur. Açıkçası bu açıklamadan ekin ilk unsuru hakkında net bir fikre sahip olmak olanaksızdır. Tahminî olarak, geniş zaman sıfat-

²³ Аффикс *ракъ, рек* (пр+акъ, ир+ек), присоединяясь к качественным именам прилагательным, образует форму имени прилагательного, указывающую на наличие признаков данного качества, напр.: кызыл «красный», кызылракъ «имеющий красный оттенок цвета, красноватый»; акъ «белый», акъракъ «имеющий белый оттенок, беловатый»; кокъ «голубой, зеленый», кокъурек «зеленоватый, голубоватый»; кьатты || кьати «жесткий», кьаттыракъ || кьатыракъ «жестковатый»; тегиз «ровный», тегизрек «сравнительно ровный»; кьыйын «тяжелый», кьыйынаракъ «тяжеловатый» и т. д.
Примечание: Этот же аффикс используется при дейпричастных формах глагола, образуя форму не вполне законченного действия, напр.: коьтерипрек «приподнимаю».

²⁴ Форма на *ып, ип, п /.../*. Данные формы в ногайском языке, являясь отглагольными наречиями или деепричастиями, не имеют общей с именами системы словообразования и словоизменения за исключением общего с прилагательными спрецифического аффикса *ракъ, рек*, присоединен к форме деепричастия на *ып*, напр.: коьтерипрек «приподняв» и др., и общей с именами системы именного спряжения, т. е. присоединения личных местоименных аффиксов.

²⁵ Baskakov, bu eserinden otuz üç yıl sonra Nogaycaıı ele alan bir diğer çalışması olan *Grammatika Nogayskogo Yazıka, Çast' I: Fonetika i Morfologiya* adlı eserinde {-(y)XrAk} ekinden söz etmediği gibi bu kez {-(X)prAK} biçimini de ele almamıştır (1973: 251-259).

²⁶ {+rAK} ekinin kökeni hakkında bk. Eckmann, Janos (1988) "Türkçede -raq, -rek Ekine Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 1953*, Ankara: TDK (2. Baskı), 49-52 s.

fiil eki olduğuna ulaşılabilir. Bunların dışında Gabain, ekin oluşumuna ve zarf-fiil işlevi kazanmasına ilişkin hiçbir şey söylememektedir.

Ekin sıfat-fiil+{±OK} edatından oluştuğunu en derinlikli olarak Korkmaz ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmacı görüşünü savunurken çok çeşitli dil bilimsel argümanlar kullanmıştır. Korkmaz'ın bu görüşü çeşitli araştırmacılar tarafından da kabul edilmektedir²⁷. Korkmaz 1966 yılındaki {-y)ArAk} ekini konu edinen makalesinden 37 yıl sonra, 2003 yılında yayımladığı *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* adlı eserde söz konusu zarf-fiil ekinin kökenine iki kez değinmektedir. Yazar, {-y)ArAk} ekini kitabının “Zarf-fiiller” bölümü içinde değerlendirirken, ekin kökeni hakkında herhangi bir yargıda bulunmaksızın yukarıda gruplanan izah denemelerini anmakla yetinmiş (2003: 993); “Fiilden Ad Türeten Ekler” bölümünde ise bu ekin “-(y)A zarf-fiil ekinin +rAk karşılaştırma ekiyle genişletilmesiyle oluşmuş çok işlek bir zarf-fiil eki” olduğunu söylemiştir (2003: 74). Bu durumda Korkmaz, 1966 yılında ortaya koyduğu görüşten vazgeçmiş görünmektedir. Öyle olsa da, bu görüş bilim dünyasında geçerliliğini korumaktadır²⁸.

Ashında ekin bünyesinde {±OK} edatının bulunabileceği fikri ilk kez Reşit Rahmeti Arat tarafından dile getirilmiştir. 1928 yılında yayımlanan *Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen* başlıklı çalışmasında, -arak biçiminden söz ederken önce Bang'ın görüşünü zikretmiş daha sonra da soru işaretli olarak “oder ist es *alar-oq* zu zerlegen?” ifadesiyle bu yapının -ar ve {±OK} unsurlarıyla bölünmüş olabileme ihtimalini belirtmiştir (1987: 254). Ne var ki Arat, burada, bu bölünmedeki unsurların neler olduğunu açıkça belirtmemiş ve herhangi bir tartışmaya da girmemiştir. Korkmaz, Arat'a ithaf ettiği yazısının yazılış amacını işte bu ifadeye dayandırmaktadır.

²⁷ Örneğin Ayşe İlker, *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil* adlı eserinde ekin kökeni hakkındaki görüşlere değindikten “Biz de; -arak/-erek ekinin etimolojisi için Korkmaz'ın görüşünün şu anda en kabul edilebilir ve en akla yatkın görüş olduğu kanaatindeyiz.” ifadesiyle bu görüşe taraftarlığını belirtmektedir (1997: 151). Yine Türkçede pekiştirme kavramını bir monografi çerçevesinde ele alan Üstüner, çalışmasının ok / ök edatı bölümünde {-y)VrAK} ekinin bünyesinde söz konusu edatın var olduğunu ileri sürmektedir: “Başlangıçta Türkçede ayrı yazılan ok / ök pekiştirme edatı, sık kullanımına ve kısalığına bağlı olarak zamanla ekleşme temayülü göstermiş, böylece hemen hemen bütün Türk lehçelerinde sonuna geldiği çok sayıdaki edatla kalıplaşarak varlığını sürdürmüştür. Edat bir taraftan da +CAK, -ICAK, +CIK, -INCAK, -ACAK, -ARAK, +TIK gibi çeşitli eklerle kalıplamış şekillerde kullanılmıştır.” (Üstüner 2003: 231)

²⁸ Bu yıl içinde yayımlanan çalışmasında Karaağaç, söz konusu ekin kökeni hakkında “Bu ek de, öteki zarf-eylem ekleri gibi, eylemsi+durum eki yapısından doğmuştur.” dedikten sonra gelişimini Kıp. -ar²+ok > TT -arak² şeklinde göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Karaağaç da Korkmaz tarafından ileri sürülen ok edatlı açıklamayı kabul etmektedir. Ancak açıklamasında bu yapıyı adlandırırken niçin ‘durum eki’ dediğini anlamak güçtür (2012: 385).

Görüldüğü gibi, ekin oluşumu hakkında Arat tarafından şüpheli olarak başlatılan bu tartışma, Gabain tarafından zayıf da olsa benimsenmiş, Korkmaz tarafından ise ispatlanmaya çalışılmıştır. Bugüne kadar bilindiğinin aksine ne Baskakov ne de Kononov bu görüşe taraftar olmuştur. Aksine, Kononov literatürde dile getirilmeyen *ok* ‘zaman’ kelimesinden bir gramerleşme fikrini ortaya atmış, böylece tartışma çeşitlenmiştir.

Ekin kökeni üzerine en yeni katkı olarak Arıkoğlu’nun (2004) izah denemesini de zikretmek gerekmektedir. Arıkoğlu’na göre, söz konusu zarf-fiil eki *ara* kelimesi ile {±OK} kuvvetlendirme edatının birleşmesinden meydana gelmiş olabilir Yukarıda da belirtildiği gibi (bk. 1.16, 1.17) bu biçim {+rAK} karşılaştırma ekinin kendisinden önce ses ilaveli (ya da arkaik ?) biçiminden başka bir şey değildir.

Bize göre, ekin kökeni hakkında Korkmaz tarafından 1966 yılında bir makale ile delillendirilen {-(V)r} geniş zaman sıfat-fiil eki+{±OK} kuvvetlendirme edatı açıklaması isabetsiz bir tespittir.

2.4. {-(y)ArAK} Niçin {X}r+{±OK} Değildir?

Korkmaz, makalesini {-(y)ArAK} eki hakkında yapılan {-A}+{+rAk} izahının zımnen bir kritiği olarak kurgulamıştır. Ona göre, ekin tekrarlı {-(y)A}, {-X} zarf-fiil eklerinin yerini tutması; diğer kimi lehçelerde {-(y)ArAk} ile denk {-^op(I)rAk} şeklinde {-^op}’dan genişletilmiş şekillerin bulunması ve ekin ilk oluşma devirlerinde {-(y)UrAk} gibi bir ses yapısı taşıması araştırmacıları {-A}+{rAk} izahını savunmalarında etkili olmuştur (1996: 331).

2.4.1. Türk Dilinin Temel Birleşme Kurallarına Aykırılık

Korkmaz yazısının devamında bir başlık kullanmasa da {-(y)ArAK} ekinin niçin {-(y)A}+{+rAk} şeklinde izah edilemeyeceği konusundaki görüşlerini ve delillerini sıralamıştır. Yazar’ın ekin, {-(y)A} zarf-fiil ekinin karşılaştırma ekiyle genişletilmiş bir şekli olduğu yolundaki açıklamaya en temel itirazı şu şekildedir:

Eklerin etimolojisini tesbit için yapılan denemelerde göz önünde bulunduracağımız ana ilke, ek ile kök arasındaki bağlantının Türk dilinin yapısındaki temel kurallara uygun olup olmadığının tayindir. Türkçede, kelimeler gibi, ekler de belirli gruplara ayrıldıkları için, hangi türden eklerin hangi türden kelimelere gelebileceği artık kesin olarak bellidir. Bu sebeple şekle göre verilen yargılar kimi kez insanı yanıltabilir. İşte böyle bir yanıltma, üzerinde durduğumuz *-arak / -erek* ekinin yapısında kendini göstermiştir. Ekin Türkçedeki kullanış alanlarında *-araç / -erek*, *-uraç / -ürek*, *-^opraç / -^oprek* gibi şekiller almış olması, üzerinde duranları, onu yukarıda açıkladığımız biçimde bir ayırma yapmağa yöneltmiş bulunmaktadır. Ancak unutmamalıdır ki, *-rak / -rek* eki sıfatlarda “daha üstünlük (comperativ) ve “en üstünlük” (superlativ) dereceleri gösteren bir “karşılaştırma eki” olduğu için, olsa olsa yalnız isim soyundan kelimelere ve bu arada isim-fiillere (participium) gelebilir. Zarf-fiiller (gerindium), zarf olarak kullanılan fiil şekilleri oldukları ve kalıplaşma yoluyla isimleşmeden önce isim soyundan kelimelere getirilebilen ekler ile genişletilemeyecekleri için, *-a / -e*, *-u / -ü* ve

^{-o}p eklerinden biri ile kurulan bir zarf-fiil şeklinin, ayrıca *-rak / -rek* karşılaştırma eki alabilmesi, Türkçenin temel yapısı bakımından imkansızdır. Ekin bu tarzda çözümlenmesine benzetme (analoji) yolu ile örneklik edebilecek bir başka şekil de önümüzde bulunmadığına göre, *-arak / -erek* ekinin yapısını başka bir kuruluşta aramak zorunlu olmaktadır.” (Korkmaz 1966: 332)

Korkmaz yukarıdaki alıntılanan görüşünde, özetle ek ile kök arasındaki bağlantının Türk dilinin yapısındaki temel kurallara uygunluğu bakımından {+rAk} karşılaştırma ekinin sıfatlarla kullanılan bir ek olduğunu, bu yüzden ekin yalnızca isim soyundan kelimelerle ve dolayısıyla sıfat-fiil ekleriyle kullanılacağını belirttiikten sonra, zarf-fiillerin zarf olarak kullanılan şekilleri olmalarına bağlı olarak çeşitli eklerle genişletilemeyeceğini belirtmektedir.

Bu ekin Eski Türkiye Türkçesindeki işlevlerini, Gülsevin’in dönemin eklerini konu edinen monografisinden öğrenmekteyiz. Yazarın, {+rAk} eki hakkındaki “Karşılaştırma (comparative)’ için kullanılan bu ek işlek olarak sıfat ve zarflar türetir.” şeklindeki açıklaması ve verdiği örneklerle (*tîzrek, yakınrağ, yigrek*), ekin zarflarla da kullanılabilirdiğini ortaya koymuştur (1997: 119).

ETT’deki zarfları konu edinen incelemesinde ise Turan, zarfların üstünlük derecesini teşkil etme yollarından birisinin de {+(I)rAk} eki aracılığıyla olduğunu belirtip çeşitli kullanım örnekleri sıralamaktadır (2000: 90-91). Gülsevin ve Turan’ın zarf işlevindeki kelimelerle {+rAk} ekinin kullanımı için verdiği örnekler dönemin diğer eserlerinden alınacak tanımlarla daha da zenginleştirilebilir.

Korkmaz’ın ileriye sürdüğü görüşü geçersiz kılan bir diğer zarf-fiil eki de tarihsel ve modern lehçelerin pek çoğunda kullanılan {-(y)AlI} morfemidir. Bilindiği üzere, bu ek ETT eserlerinde tek başına kullanıldığı gibi çıkma durumu eki {+DAn} ve buna ilaveten *berü* edatıyla genişletilmiş {+DAn berü} gibi biçimli kullanımlara da sahiptir: (Tiken 2004: 137):

(20) *Hayran oldum tañladum göreliden*

Aslı peyğâMBER durur anı eden (Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha: 1187)

Berü edatının çıkma durumu ekiyle kullanılan bir edat olması nedeniyle anılan biçimlerdeki /dan/, /den/ unsurlarının çıkma durumu eki {+DAn} olduğu şüphesizdir. Oysa, Korkmaz’ın alıntılanan düşüncesine göre, {+DAn} ekinin de zarf-fiil şekli üzerine gelmesi imkansız olmalıdır. Ancak, bilindiği üzere, dilcilik normatif kurallar koymak yerine mevcut yapı ya da işlevleri yorumlamaktır. Burada sözü edilen örnek de şöyle ya da böyle dilde kullanılan bir örnektir.

Dahası, çeşitli Anadolu ağızlarında {+rAk} ekinin ^{-o}ncarağ/^{-o}ncerek, ^{-o}rğarağ/^{-o}rkerek ~ ^{-o}rğanrağ/^{-o}rkenirek şeklinde başka birtakım zarf-fiil ekleriyle kullanımı

da görülmektedir (Yüce 1973: 275). Üstelik, kimi lehçelerde görülen {-(X)prAK} biçimi de bizim için önemli bir veridir²⁹.

Bu durumda Korkmaz'ın "Türk dilinin temel birleşme kurallarına aykırı" olarak gördüğü {+rAk} karşılaştırma ekinin zarf-fiillerle birleşmesi mümkün görünmektedir. Yukarıdaki açıklamalar ve örneklerden de tanıklandığı gibi zarfların alabildiği dil unsurlarını fiillerden geçici olarak zarflar meydana getirmek görevinde olan zarf-fiillerin de almasında herhangi bir 'aykırılık' söz konusu değildir. Aksine, ZARF+{+rAk} dolayısıyla ZARF-FİİL+{+rAk} şeklinde bir formülasyon, Türk dilinin temel birleşme kurallarına uygundur.

Yukarıda yapılan tartışma çerçevesinde, Korkmaz'ın kendi görüşünü doğrulamak üzere {-(y)A}+{+rAk} açıklamasının Türk dil sistemine uymadığı şeklindeki ilk ve en önemli dayanağın geçerliliği ortadan kalkmaktadır.

2.4.2. Geniş Zaman Sıfat-Fiil Ekinin Ses-Biçim Görünümü

Korkmaz'ın ekin ses-biçim görünümüne ilişkin tespiti şu şekildedir:

Bu birleşim ekin oluşma devrindeki *id-ür-ek*, *başla-y-ur-ak*, *atla-y-ur-ak* gibi *-ur/-ür* ve *-ır/-ir*'li kuruluşları da kapsayacak niteliktedir. Çünkü, Türkçede geniş zaman isim-fiil eki bilindiği gibi, ta Eski Türkçe devrinden başlayarak bugüne kadar hem *-ur/-ür* hem de *-ar/-er* şekillerinde kullanılagelmiştir. Aynı durum ekin başlıca oluşma devri ve buna takaddüm eden Eski Anadolu Türkçesi metinleri de vardır. (Korkmaz 1966: 333)

Bilindiği gibi Eski Türkçe döneminde geniş zaman eki şu şekillerde idi:

Ünlülerden sonra: [-yur], [-yür]³⁰ ve [-r]

Ünsüzlerden sonra: [-ur], [-ür], [-ır], [-ir], [-ar], [-er] (Erdal 2004: 240-2).

Türkçedeki geniş zaman ekinin ünlüsü konusundaki farklılaşmayı konu edinen çalışmada Ercilasun, {-(y)Ur} ~ {-r} karşıtlığını da ele almış, Orhun yazıtlarında kısa şeklin sadece *ti-* 'de-' fiilinde kullanıldığını, ünlü ile sonlanan diğer bütün fiillerin geniş zamanda {-(y)Ur} ile çekimlendiğini belirttikten sonra, bu durumun ünlü ile biten fiiller için geniş zaman ekinin başlangıçta {-(y)Ur} olduğuna şüphe bırakmadığını söylemektedir. Ercilasun, yazının devamında {-(y)Ur}'dan {-r}'ye geçişin dönemselleşmesi üzerinde de durmakta ve Uygur metinlerinde de bu tür fiillerde *-ur/-ür* şeklinin çoğunlukta olduğunu, Kutadgu Bilig'de ise ünlülerden sonra *-r* çoğunlukta olmakla beraber *-ur/-ür*'lü şekillerin de az olmadığını belirtmektedir. Kâşgarlı Mahmud'un Argularda bu fiilin müzariinin "kaki-y-ur" şeklinde olduğunu göstermesinin Arguların eski biçimi muhafaza ettiği şeklinde

²⁹ Anadolu ağızlarında zarf-fiil eklerinden çeşitli unsurlarla gelişmiş yapılar için bk. Karahan, Leyla (1996) "Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri", *Türk Kültürü Araştırmaları – Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan–*, XXXII/1-2, s. 206-219.

³⁰ Erdal, 425. dipnotta [-yır] şeklindeki bir kullanımı da göstermektedir (2004: 240).

yorumlamaktadır (2007: 360). Ne var ki, Ercilasun'un yazısının araştırma sınırları Eski Türkiye Türkçesini kapsamamaktadır.

Bu durumda, geniş zaman ekinin Eski Türkiye Türkçesindeki durumu için Ergin'e müracaat etmekteyiz. Ergin, Eski Anadolu Türkçesinde ünlü ile biten fiil tabanlarından sonra [-ur], [-ür]'lü, üstyazımıyla {-(y)Ur}'lu kullanımlara rastlanmadığını belirtmektedir (2009: 293).

O hâlde, ETT'de geniş zaman sıfat-fiilinde {-(y)Ur} biçiminin görülmemesi, ünlü ile sonlanan biçimlerdeki /y/ yardımcı sesi, kökende geniş zaman sıfat-fiil ekine değil, zarf-fiil ekine işaret etmektedir.

Diğer taraftan Korkmaz'ın iddia ettiği gibi, geniş zaman eki *{-(y)Ur} biçiminde olsa dahi ekin ünlü tercihi noktasında sıkıntı çıkmaktadır.

2.4.3. Geniş Zaman Sıfat-Fiilinin Tek Başına Zarf Olarak Kullanılması

Korkmaz, ekin kökenine dair açıklamalarında dördüncü delil olarak geniş zaman sıfat-fiil ekinin tek başına zarf olarak kullanılmasını göstermektedir. Açıklaması şöyledir:

“Eski gramerlerde yer yer -^or geniş zaman isim-fiilinin yalnız başına bile zarf olarak kullanıldığını gösteren örnekler göze ilişmektedir. Abû Hayyan'daki şu kayıtlar dikkat çekicidir: “Sencer gülerек geldi yerine *S keldi küler*, Sencer gülmiyerek geldi yerine *S. keldi külmes*” denilmektedir.” (1966: 333)

Hemen belirtelim ki, Korkmaz'ın *Kitabü'l-İdrak*'tan alıntılacağı bu örnekte {-(V)r} eki zarf değil, bitimli bir şekil işlevinde kullanılmıştır. Kaldı ki, zarf-fiil olarak değerlendirilen *küler* biçimi eserin orijinalindeki Arapça ifade de şimdiki zaman teklik üçüncü kişi çekimiyle işaretlenmiştir (Caferoğlu 1931: Arapça metin,138)³¹. Öyle anlaşılıyor ki, burada Caferoğlu'nun çevirisinde kullandığı zarf-fiilli yapı Korkmaz'ı yanıltmıştır (Caferoğlu 1931: 189). Cümle, morfolojik olarak değil de söz dizimsel olarak ele alınırsa bu husus kendiliğinden aydınlanacaktır. Üstelik bu eserin fiil sistemi üzerine yapılan son derece derinlikli bir çalışmada, eserde {-(V)r} ekinin sıfat-fiil, dolayısıyla Korkmaz'ın iddiasıyla zarf-fiil işlevinde, kullanımına rastlanmamıştır (Özyetgin 2001).

2.4.4. {±OK} Edatının Zarflaştırma Görevi

2.4.4.1. {±OK} Edatının Sıfatlarla Kullanımı ~ Edatın Çekimli Biçimlerle Kullanımı

Korkmaz,{±OK}edatını konu edinen yazısında, edatın genel Türkçedeki kullanım özelliklerini oldukça ayrıntılı bir şekilde tasvir etmişti. Yazıya göre, edat tarihsel ve modern lehçelerde birlikte kullanıldığı dil birimleri çok çeşitlilik göstermektedir. Edat, isim, zarf, çekimli fiil, kopula, zarf-fiiller gibi pek çok unsurla

³¹ Arapça ifadenin değerlendirilmesinde katkısından ötürü Prof. Dr. Ali İhsan Öbek'e teşekkürlerimizi sunuyoruz.

birlikte kullanılıp bunların anlamlarını çeşitli bakımlardan etkileyebilmektedir (Korkmaz 1988).

Korkmaz'ın bu yazısından edatın hemen hemen hiçbir şekilde sıfatlarla kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Yazıda edatın sıfatlarla ilgisi sadece iki kez anılmıştır.

I. “ Uygur, Karahanlı, Harezmi metinleri ile Altay, Abakan, Kazak, Kırgız lehçelerinde zarf olarak kullanılan nitelik sıfatlarından sonra gelen *oq* edatı, bu sıfatları pekiştirilmiş birer zarf haline getirmektedir. (1988: 18). //

bu şu, ol işaret sıfatları ile birleşen *oq* edatı, yine işaret sıfatındaki belirtme özelliğini daha çok pekiştirme fakat sıfatın zarf olarak kullanılmasına rastlanmamaktadır.” (1988: 18)

II. “*oq* edatı tek tük sıfat olarak kullanılan sıfat-fiiller ile birleşir: *ölüglü ök er* “ölmek üzere olan kimse” (KB 168-1514); kelip *tüşken oq küinde* ‘daha ilk geldiği gün’ (Prob. I, 126-aş, 3) vb. (1988: 25)

Kısa bir süre önce {±OK}'un Kazak Türkçesindeki biçimi olan *-aq* edatının kullanımı Nergis Biray tarafından ele alınıp değerlendirilmiştir. Biray yazısında edatın kelime türlerinden isim, sıfat, zamir, zarf ve edatlarla kullanılabildiğini belirtmiş; sıfatlar ile kullanımda iki işlev göstermiştir (2008: 72):

1. Sıfat olan kelimedenden sonra gelerek sıfatın anlamını kuvvetlendirir.
2. Niteleme sıfatlarından sonra gelerek bunları zarf hâline getirir.

Bize göre, Biray'ın ikinci tespiti, oldukça isabetsiz olmuştur. Zira Türkçe nominal kelime türleri morfolojik ayrımı mevcut olmayan bir dildir. Yani herhangi bir dil unsuruna gereksinim duymadan da bir niteleme sıfatı zarf olarak görev yapabilmektedir. Örn. TT *hızlı araba*; *araba hızlı gidiyor*. *hızlı* kelimesi herhangi bir tür değiştirici morfeme gereksinim duymadan bu kullanımların ilkinde sıfat, ikincisinde ise zarf olarak görev yapmaktadır.

Biray'ın ilk tespitinde gösterdiği sıfatların üzerine gelerek onların anlamını kuvvetlendirdiği şeklindeki yargısını örneklemek üzere bu edatın geçtiği beş adet cümle örneği vermiştir³². Verilen cümlelerdeki edatlı kullanım örnekleri ve aktarmaları şöyledir:

Jartı-aq saġat ‘tam yarım saat’

Bir-aq jan ‘bir tek kişi’

Jeti kilometrdey-aq jer ‘tam yedi kilometrelik yer’

7-aq buzavlı sıyr, **6-aq** jılqı, **13-aq** qoy ‘tam yedi buzaġı, tam altı at, tam on üç koyun’

³² Makalede altı cümle örneği gösterilmesine rağmen bir örnek iki kere yazılmıştır.

Toğuz-aq kilometr ‘tam dokuz kilometre’

İlginçtir ki, bu örneklerin hepsinde -aq edatı sayı kelimeleriyle kullanılmaktadır. Edatın niteleme veya başka tür sıfatlarla kullanım örneklerinin gösterilememesi, bu edatın sadece sayı sıfatları ile kullanılabilir bir edat olduğu şeklinde bir yargıya vardırabilir. Bu da sıfatlarla kullanımın son derece sınırlı bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

{±OK} edatıyla ilgili bilgilerimize en yeni katkı, edatın Tatar Türkçesindeki durumunu ele alan bir çalışma ile Erdal Şahin tarafından yapılmıştır (Şahin, 2009). Şahin, Tatar Türkçesindeki şekliyle, *uk/ük* edatının bu sahadaki kullanım özelliklerini ayrıntılarıyla ele almıştır. Şahin’in yazısında *uk/ük*’ün sıfatlarla kullanım özellikleri şöyle gösterilmiştir:

“*Uk / ük* edatı, sıfat tamlaması içinde başka bir ismi belirten sayı sıfatı *bér* “bir” ve işaret sıfatı *şul* “bu; şu” ile *şuşı* “bu; şu” kelimelerinin ifade ettikleri anlamı kuvvetlendirip “aynı” anlamıyla *bér ük, şul uk, şuşı uk* şekillerinde kalıplaşmış olarak kullanılır. /.../

Ayrıca, *uk / ük* edatı *alay* “öyle” sıfatıyla birlikte kullanılarak bu sıfatın bildirdiği anlamı kuvvetlendirir: *Tabigaté bélen ul alay uk baturlardan tügél idé.* (G: 186) “Doğası yönünden o öyle yiğitlerden değil idi.

Tatar Türkçesi yazı dilinde, *uk / ük* edatının bunların dışında diğer tür sıfatlardan sonra gelerek bunların anlamlarını pekiştirmesi dikkati çekmez [vurgu OD]. Ancak, halk edebiyatı eserlerinde edat, seyrek de olsa, bazı niteleme sıfatlarından sonra gelerek bunların ifade ettiği pekiştirebilmektedir:

Sagınamın da, enkey, sargayamın, / yabıgamın yat uk illerde. “Özlerim de annem, sararırım, zayıflarım yad da ellerde.” (YKTC: 189) (Şahin 2009: 8-9)”

Şahin’in yazısında değerlendirmeye aldığı örneklerden işaret sıfatı olan *şul* “bu; şu” ile *şuşı* “bu; şu”, *alay* “öyle” gibi biçimlerin hepsi taşıdıkları *gösterme* anlamından dolayı bu edatla kullanımı anlaşılabilir. Edatın *bér* kelimesiyle kullanım örneği şöyledir:

(21) *Şulay iterbéz, -didé yözbaşı Ciren, bér ük süzné kabatlap.*
Öyle yaparız, dedi Yüzbaşı Ciren, yine **aynı sözü** tekrarlayarak. (Şahin 2009:8)

Söz konusu örnekten de açıkça anlaşıldığı üzere *ük* biçiminin *bér* kelimesiyle kullanımı sayı kelimesinin anlamını kuvvetlendirme işlevi taşımamaktadır. *ük*

burada sayı kelimesiyle birleşerek bir *sözcükleşme* (lexicalization) örneği ortaya çıkarmıştır: *bér* ‘bir’; *bérük* ‘aynı’³³.

Şahin’in, yukarıda tarafımızca koyulaştırılan bölümdeki yargısı ve yaptığımız açıklamalar birleştirilince *ok*’un istisnai birkaç hâl dışında sıfatlarla kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır.

Çuvaş Türkçesinde [-aḡ], [-eh] şekillerinde karşımıza çıkan GT {±OK}’un kullanımı üzerine yaptığımız taramalarda da edatın sıfatlarla kullanım örneklerini tespit edemedik.

Korkmaz’ın da belirttiği gibi, elbette bu ekin zarflarla kullanım sahası oldukça geniştir. Ancak bu işlevinden hareketle söz konusu edatı *zarflaştırıcı* olarak değerlendirmek uygun düşmemektedir.

Zira Korkmaz’ın *Tuhfetü’z-Zekiye*’den getirdiği *imdi ok*, *anda ok* biçimlerindeki *imdi* ve *anda* kelimeleri kendiliğinden zaman anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla *ok*’un herhangi bir zaman zarfı ‘*yapma*’ görevi yoktur.

Buna rağmen Korkmaz’ın yine *Tuhfetü’z-Zekiye*’den getirdiği SIFAT-FİİL+{±OK} yapısındaki *ketkenim ok*, *kelgenimiz ok*, *alganıñ ok* şeklindeki yapılar ilgi çekicidir. Ne var ki, {±OK}’un eklendiği bu yapılar, birleşik zarf-fiil oluşturmada Genel Türkçedeki en işlek biçim birimlerden olan {-GAN} sıfat-fiil eki olması da manidardır. Ancak ne yazık ki, TZ’den getirilen bu örneklerde Korkmaz’ın iddiasını destekleyecek geniş zaman sıfat-fiil ekli kullanımları görmek mümkün değildir.

2.4.4.2. {±OK} kuvvetlendirme edatının EAT’deki mevcudiyeti

Korkmaz, Türkçede {±OK} edatını konu edinen araştırmasında bu edatın tarihî ve çağdaş lehçelerdeki işlevsel ve yapısal özelliklerini ayrıntılı bir şekilde tasvir etmiştir. Takip edilebilen ilk Eski (Doğu) Türkçe(si) kaynaklarından başlayarak modern lehçelerden Çuvaşçaya kadar geniş bir kullanım sahasına sahip olan edat, söz konusu yazıdan anlaşıldığına göre tarihî ve çağdaş Oğuzcada bulunmamaktadır. Korkmaz, Genel Türkçedeki kullanımlarını tarihsel-karşılaştırmalı bir metotla oldukça ayrıntılı bir şekilde tanımladığı çalışmasında, Oğuzca için sadece bir iki işaret zamiriyle (*ol ok*, *şol ok*) kullanıldığını Mansuroğlu’na (1988) dayanarak belirlemektedir. Mansuroğlu’nun çalışmasında da {±OK} edatının kullanım sahası sadece bu iki örnek için geçerlidir. Bu örneklerin dışında söz konusu edatın kullanımı mevcut değildir.

Gerek Korkmaz’ın gerekse Mansuroğlu’nun, burada değerlendirmeye tabi tutulan görüşlerinin yer aldığı araştırmaların üzerinde geçen yaklaşık elli yıl zarfında Eski Türkiye Türkçesine ait çok sayıda eser incelenerek yayımlanmıştır.

³³ Берүк 1. *модаль сүз. сөйл.* Кисәтеп, борчылу катыш әйтелгән теләкне яки үйтенүе белдерә: зинһар. 2. *рәв. мезгь. сөйл.* Биргәк (Tatar Téliñej Añlatmalı Süzlégé, C. I, 157. s.)

Bu çalışmaların birçoğundan yaptığımız taramalara göre {±OK} kuvvetlendirme edatının Eski Türkiye Türkçesi devresinde kullanım örnekleri maalesef tespit edilememektedir. Dahası söz konusu edat, tarihsel Türkiye Türkçesi araştırmalarının en temel referans kaynaklarından olan *Tarama Sözlüğü*'nde dahi bulunmamaktadır.

Bütün bu araştırma külliyatı da {±OK} kuvvetlendirme edatının ETT'deki varlığı hakkındaki bilgilerimizi Korkmaz ve Mansuroğlu'nun daha önce söylediklerinden daha ileri götürememişlerdir.

ETT'de {±OK} edatıyla kullanım yalnızca *ol* ve *şol* gibi işaret zamiri-sıfatında tespit edilebilmektedir: *olok*, *şolok*³⁴. Bu kullanımların, ETT döneminden önce, edatın söz konusu gösterme kelimelerinin anlam özelliklerine uygun olarak kalıplaşarak kalmış biçimleri olduğu düşünülebilir. Bu yolla, işaret zamirlerinin gösterme işlevinin kuvvetlendirilmesi sağlanmıştır. Bu özellik, GT için oldukça genelgeçer bir kaide olarak bilinmektedir: Örn. Osm. *işbu*, *uşol*; Kırg. *bul*, *oşo*; Çuv. *aķi*, *avī*; YUyg. *mavu*, *muşu*, *eşu-aşu*... gibi. Bunun yanında, buradaki unsurun söz konusu edattan farklı bir şey olabilmesi de mümkündür. Ancak şu andaki bilgilerimizle herhangi bir yorumda bulunamayız. Özetle, ETT'de tespit edilen *şolok*, *olok* gibi gösterme zamir-sıfatlarındaki olası {±OK} unsuru, bu sahada anılan edatın kullanımda olduğunu kanıtlayamamaktadır.

Bir dil biriminin filolojik incelemeler sonucu tanıklanamaması, o birimin dilde mevcut olmadığı anlamına gelemeyeceği göz önüne alınabilse de bu durumun daha çok bağımsız biçim birimler için geçerli olabileceği, edat gibi dilin işlek unsurları için bu genellenenin geçerli olamayacağı da düşünülmelidir. Hele ki, bu Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezmi gibi nispeten eldeki metinleri daha az olan sahalarda bolca tanıklanırken çağdaşı dünya dillerine göre son derece zengin sayılabilecek bir külliyata sahip olan ETT'de, bu edatın tespit edilememesi tesadüf sonucu olamayacak kadar açıktır. Edat, ETT'de bulunmadığı gibi kendiyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan herhangi bir modern Oğuz lehçesinde de bulunmamaktadır.

Türk dilinde edatları konu edinen çalışmasında Hacıeminoğlu, bu edatın Oğuz dışı bir karakterde olduğunu, edatın sağladığı bu işlevin Batı Türkçesinde *da*, *de* edatlarıyla sağlandığını belirtmektedir:

“Bu vesile ile şunu belirtmek isteriz ki Türk dilinin diğer şivelerinden farklı olarak Batı Türkçesinde da /de edatının ortaya çıkıp gelişmesi, bu sahanın ok / ök edatından mahrum bulunması ile izah edilebilir. Demek ki Türkçenin bünyesi böyle bir edatı zaruri kılmaktadır.” (Hacıeminoğlu 1992: 252)

Üstüner, Türkçede pekiştirmeyi ele alan çalışmasında {±OK} edatının Türk dil bütünlüğündeki yerini tespit etmiştir. Konuyu oldukça zengin tanıklarla ele alan araştırmacı, ETT, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Osmanlı Türkçesi gibi Batı Türkçesine ait dönem ve sahalara ait örnek verememiştir

³⁴ Bu birimlerin *oluk*, *şoluk* şeklinde de okunabilmesi mümkündür.

(2003: 225-231). Hacıeminoğlu'nun da belirttiği gibi, bu edat Batı Türkçesinde yoktur.

Bütün bu izahattan sonra, {±OK} kuvvetlendirme edatı için şu hüküm rahatlıkla verilebilmektedir: {±OK} edatı Oğuz dışı bir dil unsurudur.

Korkmaz, yazısında {±OK} edatının Oğuzca için kullanım örneklerinin isimden isim yapma eki {-çAk} ve zarf-fiil ekleri {-IcAk}, {-IcAGAz}, {-IncAk} morfeplerinde kaynaşmış bir şekilde bulduklarını düşünmektedir. {±OK} edatının Oğuzcadaki durumu ışığında, Korkmaz'ın sıraladığı eklerden, en azından Oğuz Türkçesi devresinde ortaya çıkan biçimlerin kökeni üzerinde yeniden dikkatle durmak gerekmez. Bu düşünceye göre, Anadolu ağızlarında *şimdi* zarfının *şimdik*, *şincik* vb. gibi biçimlerinde de {±OK} edatını aramak gerekmektedir ki edatın bu sahada bulunmaması dolayısıyla bu bir anakronizm olacaktır. Etimolojik araştırmalarda sonunda /k/ fonemi bulunan yapılar için bir can simidi olarak kullanılan {±OK} edatı mevcutken örneğin *çünkü*, *belkim*, *sankim* gibi yapılarda karşılaşılan /m/ nasıl açıklanacaktır?

O hâlde, {±OK} edatı Oğuz dışı bir unsur olduğuna göre, bu sahada ortaya çıkan bağımlı ya da bağımsız biçimbirimlerin kökenlerinde bu edatı aramak yöntem bakımından yanlışır. Özetle, Oğuzcada ortaya çıkan {-(y)VrAk} zarf-fiil ekinin kökeninde, bu sahada bulunmayan {±OK} edatı aranmamalıdır.

2.4.4.3. {±OK} Edatının Ekleşme Süreci

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, {±OK} edatı ETT'de bulunmamaktadır. Velev ki, edat ETT'de bulunsaydı. O hâlde bu edatın ekleşme süreci nasıl olacaktı. Eğer zarf-fiil eki oğ edatından gelişmiş olsaydı hiç olmazsa başlangıç dönemlerinde **-aroğ/erök* gibi şekillerle karşılaşmamız gerekirdi. Bu şekillerin mevcut bulunmayışı daha ek ortaya çıkar çıkmaz ses benzeşmesi neticesinde edatın ünlüsünün düzleştiğini söylemeyi iktiza ettirir ki, bu dil bilimsel olarak anlaşılabilir bir açıklama olamaz.

2.4.5. Ekin Olumsuz Biçimi

Korkmaz'ın da belirttiği gibi, {-(y)VrAk} ekinin tarihî Türkiye Türkçesi metinlerindeki kullanımında ilginç bir ayrıntı da bu ekin olumsuz kullanımının başlangıçta tıpkı {-(X)p} ve genişlemiş şekilleri gibi bugünkü {-mAdAn} morfeple olmasıdır. Ekin {-mA} olumsuzluk ekiyle {-mAyArAk} şeklinde kullanım alanına çıkması çok sonraları olmuştur. Ek, 14. yüzyılda ortaya çıkarken, bu morfepten olumsuzluk ekiyle kurulan biçimlerin ortaya çıkması 17. yüzyılı bulmuştur.

Buradan ekin etimolojisiyle ilgili olarak ilginç bir hususa işaret etmek gerekmektedir. Eğer {-(y)VrAk} eki geniş zaman sıfat-fiil eki ile {±OK} kuvvetlendirme edatının birleşmesinden meydana gelmiş olsaydı bu ekin olumsuzu **{-mAzAk}* gibi bir şekille karşımıza çıkacaktı. Korkmaz burada, kendi etimoloji denemesine göre, tarihî Türkiye Türkçesi için mevcut olması beklenen **{-mAzAk}* şekillerinin niçin dilde yer almadığına dair herhangi bir açıklama yapmamaktadır.

Bunun yerine, {-mAz} ekinden gelişmiş zarf-fiil biçimlerini, başka Türk lehçelerinden kullanımlarını göstererek görüşünü ispatlamaya çalışmaktadır.

Korkmaz, bu noktada Türkmenceden getirdiği ve tarz zarflarında yer aldığını belirttiği *-mazak/-mezek* eklerine müracaat etmektedir. Ona göre, “*-mazak/-mezek* eki, *-arak/-erek* zarf-fiil ekinin, doğrudan doğruya geniş zaman isim-fiili ile *ok/ök* edatının kaynaşmasından oluşmuş bir tür olduğunu açıkça koymaktadır.” (Korkmaz 1966: 335)

Bu görüş de pek çok bakımdan eleştiriye açıktır. İlk olarak, *{-mAzAk} gibi bir şeklin tarihsel Türkiye Türkçesinde bulunmaması önemli bir husustur. Diğer taraftan dilde {-(y)ArAk} ekinin olumsuz olarak, sonradan ortaya çıksa bile, {-mAyArAk} ekinin var olması nasıl açıklanacaktır? O hâlde {-mAyArAk} biçimi {- (y)ArAk} ekinin suplesyonu mudur? Öyle olsa bile, {-mAyArAk} ekinin kökeni nasıl izah edilecektir?

Korkmaz’ın bu düşüncesine tanık getirdiği Türkmen Türkçesinde, yukarıda da ele alındığı gibi, {-ArAk} ekinin varlığı konusu bile tartışmalıdır. Öyle olduğu hâlde, {-mAzAk} biçiminin onun olumsuz şekli olduğuna dair bir görüş gerçekçi olmaktan uzaktır.

Korkmaz’ın alıntı yaptığı kaynakta, Benzing’in bu yapı için verdiği örnekler ve bunların anlamları şöyledir: *korkmazak* ‘furchtlos | korkusuz, yürekli, cesur, korku bilmez’, *doymazak* ‘unersättlich | doymak bilmez, açgözlü, doymaz, doymaz’, *meñzemez* ‘unnachahmlisch | taklit edilemez, biricik, eşsiz, benzeri olmayan’... gibi. Örneklerden anlaşıldığı üzere, bu biçimli kelimeler ne zarf-fiil ne de zarf işlevindedirler. Kaldı ki, Benzing bu yapıları *yok* kelimesinin ekleşmiş biçimleri olarak değerlendirmektedir. “Damit eine Erklärung dieser Form etwa aus **korkmasi yök* analog *korkanāk < korkan yök ...*” (Benzing, 1939: 35). Tabaklar, Türkmencenin morfolojisini ele aldığı doktora tezinde bu eki “çok nadir kullanılan fiilden isim yapma eklerinden biri” olarak tanımlayıp iki örnek vermektedir. *ar-mazak* ‘yorulmak bilmeyen’, *hovluk-mazak* ‘acele etmeyen’. İkinci örneğin bir cümle içinde geçtiği kullanıma göre bu ekin sıfat işlevli kelimeler türettiği açıktır. Zarf-fiil işleviyle herhangi bir yakınlık söz konusu değildir.

(22) *Özüm şeyle bir hovlukmazak ādam* ‘Kendim böyle bir telaşsız adamım.’ (Tabaklar 1994: 33)

2.4.6. {-(X)prAK}’ın Var Olması Analoji midir?

Korkmaz, yazısında son olarak Özbek Türkçesi, Tatar Türkçesi ve Karakalpak Türkçesi gibi bazı lehçelerde kullanılan {-(X)prAK} zarf-fiil ekinin {- (y)ArAK} ekinden analogi (benzetme) yoluyla ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Ne var ki, herhangi bir benzetme olayı için mutlak suretle *benzetilen ↔ benzeyen* ilişkisi mevcut bulunmalıdır. Oysa benzeyen {-(X)prAK} biçiminin benzetildiği ileri sürülen {- (y)ArAK} biçimi ne Özbek Türkçesinde ne de bu lehçenin geliştiği Çağatay Türkçesinde mevcuttur. Diğer taraftan, bu durum bir dil ilişkisi sonucu

olarak düşünülse bile söz konusu ilişkinin ne şekilde kurulduğu da ayrı bir merak konusudur. O halde, Öner'in de son zamanlarda ortaya koyduğu gibi, {-(X)prAK} ekinin kökenine ilişkin {-(X)p}+{rAK} izahı geçerliliğini korumaktadır (Öner, 2007: 71). Korkmaz'ın bahsettiği gibi bir analogiden söz edilemeyeceğine göre, bu durum morfolojik bir paralellik olarak değerlendirilmelidir³⁵.

2.4.7. Ekin Çuvaşçada Var Olması

Yukarıda da belirtildiği gibi (1.17) Oğuz Türkçesi {-(y)VrAK} zarf-fiil ekinin morfolojik olarak denk bir biçiminin kullanıldığı bir saha da Çuvaşçadır. Çuvaşçada bu ek {-ArAh} biçimiyle yer almaktadır. Standart Çuvaş Türkçesi için işlek olmayan bu ekin Tatar Türkçesinden kopyalanmadığı açıktır. Zira, ek Çuvaş Türkçesinde, Tatar Türkçesine oranla çok daha işlektir. Diğer taraftan kimi şaşırtıcı denklikler olsa da Çuvaş – Oğuz dil temasının en azından ekimizin ortaya çıkış aşamasında mevcut bulunmadığı da tarihsel bir gerçekliktir. Bu durumda Çuvaş Türkçesinde kullanılan bu eki yine bu sahanın dil sistemi çerçevesinde izah etmek zorunda kalıyoruz.

Çuvaş Türkçesinde GT ile ortak tek zarf-fiil eki {-A}'dır. Aslında bu morfem GT için yegâne ortak zarf-fiil ekidir. Zira, yine GT'de oldukça yaygın bir zarf-fiil eki olan {-Xp}, Çuvaş Türkçesi ile Yakut Türkçesinde mevcut değildir. Bu ekin işlevsel olarak dengi olarak Çuv. {-SA}, Yak. {-An} eklerini bulmaktayız (Johanson 1996: 95). {-ArAh} ekinin ikinci unsuru olarak görüşlerde ileri sürülen karşılaştırma eki Çuvaş Türkçesinde {-rAH}; kuvvetlendirme edatı da {±AH} şeklindedir.

Ancak, {-ArAh} ekinin kökeni için ileri sürülen {-Ar} şeklinde bir sıfat-fiil eki Çuvaş Türkçesinde bulunmamaktadır. Genel şimdiki zaman (geniş zaman) sıfat-fiil eki olarak bugün Çuv. {-An} ve {-AGAn} morfemleri bulunmaktadır. Bu durumda Çuvaşçadaki {-ArAh} biçimi, bu yazı dilinde mevcut olmayan *{-Ar} geniş zaman sıfat-fiil ekiyle {±Ah} edatından değil, Çuvaşçada mevcut olan {-A} zarf-fiil ekiyle {+rAH} edatının birleşmesinden doğmuştur.

3. Sonuç

1. Araştırmacıların büyük çoğunluğunun dile getirdiği üzere, TT {-(y)ArAK} zarf-fiil eki {-A} zarf-fiil eki ile {+rAK} karşılaştırma ekinin birleşmesinden doğmuştur. Ekin kökeni üzerine bir kısım araştırmacılar tarafından ortaya atılan geniş zaman *sıfat-fiil eki+ kuvvetlendirme edatı* şeklindeki açıklama yanlıştır.

2. Tarihsel Türkiye Türkçesinde, GT{±OK} enklitiği bulunmadığından bu sahaya has kimi eklerin etimolojik izahlarında bu edatın var olduğunu söylemek

³⁵ Çuvaş Türkçesinin Genel Türkçeden morfolojik olarak ayrıldığı en önemli yönlerden birisi de GT {-(X)p} zarf-fiil ekinin bu sahada bulunmayışıdır. Bunun yerine Çuvaş Türkçesinde {-SA} zarf-fiil eki bulunur. Oldukça ilgi çekici bir özellik olarak, yine Çuvaşçada {-(X)prAK} zarf-fiil ekiyle yapı bakımından denk olan bir {-SArAH} zarf-fiil eki de bulunmaktadır (bk. Durmuş 2009: 440).

mümkün olamayacaktır. Bu cümleden olmak üzere, Korkmaz tarafından ileri sürülen TT $\{-y\}ArAK$ zarf-fiil ekinin kökeninde $\{\pm OK\}$ enklitiğinin bulunduğu şeklindeki görüş isabetsizdir.

3. Kimi lehçelerde bulunan $\{-prAK\}$ zarf-fiil eki Korkmaz'ın iddiasıyla $\{y\}VrAK$ zarf-fiil ekinden analogi yoluyla ortaya çıkmış olamaz. Zira, ortada herhangi bir analogiyi doğuracak sebepler yoktur. Bu durum olsa olsa Oğuzca ile diğer lehçeler arasında morfolojik bir paralellik olarak yorumlanmalıdır.

4. Türk dili bütünlüğünün kıyısında kalan Çuvaş Türkçesinde de $\{-ArAH\}$ zarf-fiil ekinin bulunması oldukça ilgi çekicidir. Bu durum, Türkolojide öteden beri dile getirilen bir Oğuz-Çuvaş paralelliğine bir kanıt olarak değerlendirilemez. Zira, ekin Oğuzcada ortaya çıkışı her iki lehçenin ayrışmasından çok sonraları olmuştur. TT $\{-y\}VrAK$ ekine paralel $\{-ArAH\}$; diğer bazı lehçelerde bulunan $\{-prAK\}$ ekine paralel $\{-sArAH\}$ şekillerinin bulunması ne bir analogi ne de lehçeler arası ilişkinin sonucudur. Bu paralellik, Türk dilinin morfolojisinin enstrümanlarının işlevsel düzeyde kurallığının neticesidir. Tuva ve Hakas Türkçelerinde de aynı paralelliğin olması oldukça ilginçtir.

5. $\{-y\}VrAK$ zarf-fiil ekinin tarihsel Türkiye Türkçesinde ortaya çıkışı 14. yüzyılda olmuştur. Ekin dile tam olarak yerleşmesi ise, 17. yüzyılda gerçekleşmiştir.

6. Ekin ilk ortaya çıkışında /U/lu biçimlerle birlikte /A/lı şekiller de tespit edilmektedir. Ekin ilk ünlüsü /U/ ~ /A/lı olduğu hakkında ortaya atılan önceliklik-sonrakilik tartışması aslında $\{-y\}A/\{-y\}U$ zarf-fiil ekleriyle ilgilidir.

7. Yaptığımız taramalara göre, ekin olumsuz $\{-mAyArAK\}$ biçimi ilk olarak 17. yüzyılda ortaya çıkmaktadır. Ekin ilk ortaya çıkmasından yaklaşık üç asır sonra bu biçimin çıkması olumsuz biçimlerde, tıpkı $\{-y\}XP$ ekinde olduğu gibi, (TT) $\{-mAdAn\}$ biçiminin suplesyon olarak kullanıldığını göstermektedir. Ekin kurallı olumsuzluk olarak olumsuzluk ekiyle genişletilmiş biçimlerinin, ekin dile tam olarak yerleştiği yüzyılda ortaya çıkmaya başlaması tesadüf sonucu olmasa gerektir.

8. Sadece bu ekle ilgili olmamakla birlikte bu araştırmanın bir sonucunu daha burada dile getirmek gerekmektedir. Türkiye'de formal olarak yaklaşık bir asırlık geçmiş olan Türk dil bilimi, bir an önce modern dil bilimin araç ve yöntemlerini kullanır hâle gelmelidir. Burada vurgulanmak istenen araç, dünya dil biliminde oldukça işlevsel olarak kullanılan metin korpuslarıdır. Hatta, bu yolda *corpus linguistics* adı verilen bir dil bilim alanı dahi ortaya çıkmıştır. Türkçenin tarihsel alanları bir yana modern Türkiye Türkçesinin dahi yazı dili ile konuşma dilinin bir metin külliyyatının olmaması, konu hakkında araştırma yapan dilciler için oldukça büyük bir zaman ve enerji kaybına yol açmaktadır. Ayrıca, çalışmaların nitelik bakımından daha kaliteli bir hâle gelebilmesi için bu tür araçlara gereksinim duyulmaktadır. Bu bakımdan Türk dil bilimcilerin, ivedilikle, Türk dilinin tarihsel ve çağdaş alanlarına ait korpusların hazırlanmasına yönelmeleri gerekmektedir. Bu tip korpusların Türk dil bilimi araştırmalarına sağlayacağı katkı oldukça önemlidir.

Kaynakça

- ABDURRAHMANOV, G. A. [editör] (1975) *Uzbek Tili Grammatikası: Morfologiya*. Taşkent.
- ADAMOVIĆ, Milan (1988) *Konjugationsgeschichte der Türkischen Sprache*. Leiden: E. J. Brill.
- ADAMOVIĆ, Milan (2001) *Das Türksche des 16. Jahrhunderts, Nach den Aufzeichnungen des Florentines Filippo Argenti (1533)*, Göttingen.
- ADEMLER, Betül (2007) *Düstûrnâme-i Enverî (Dil Özellikleri – Metin)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AKTAN, Bilâl (2002) *Devletoğlu Yûsuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme-Metin Dizin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- AL, Şerife Burcu (2010) *'Acâ'ibü'l-Mahlûkât Giriş, Metin, İnceleme, Dizin-Sözlük*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ANETSHOFER, Helga (2005) *Temporale Satzverbindungen in altosmanischen Prosatexten*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1987) "Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen" *Reşit Rahmeti Arat Makaleler, Cilt I*. Ankara: TKAE. 228-290 s.
- AŞMARIN, N. İ. (1898) *Materiali dlya İssledovaniya Çuvaşskago Yazıka*. Kazan: Tipolitografiya İmperatorskago Universiteta.
- AŞMARIN, N. İ. (1923) *Opi İssledovaniya Çuvaşskogo Sintaksisa, Çast' Vtoraya*. Simbirsk.
- ATA, Aysu (2002) *Harezmi – Altın Ordu Türkçesi*, İstanbul.
- ATALAY, Besim [Çev.] (1945) *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*. İstanbul: TDK.
- AYCIBIN, Zeynep (2007) *Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- AYDEMİR, İ. Ahmet (2010) *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemleri*. Ankara: Grafiker.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1938) *Altosmanische Sprachstudien zu Suheyl-ü Nevbahar*. Leipzig.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1998) *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK.
- BARGAN, Hüseyin (2008) *Rızaeddin Fahreddin'in Derlediği "Til Yarışı" (Metin - İnceleme)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BASKAKOV, N. A. (1940) *Nogayskiy Yazık i Yego Dialekti: Grammatika, Teksti i Slovar'*. Moskova-Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- BASKAKOV, N. A. (1952) *Karakalpakskiy Yazık, Fonetika i Morfologiya (Çast' Pervaya)*, Leningrad.
- BASKAKOV, N. A. (1973) *Grammatika Nogayskogo Yazıka, Çast' I: Fonetika i Morfologiya*. Çerkessk.
- BASKAKOV, N. A. (1976) *Grammatika Karaçayev-Balkarskogo Yazıka: Fonetika, Morfologiya, Sintaksis*. Nalçik: Knijnoe İzdatel'stvo El'brus.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2004) *Türkçede Fıilimsiler*. Ankara: TDK.
- BAZIN, Louis (2010) "Türkmence" (Çev. E. Gemalmaz), *Türkçenin Derin Yapısı*, Ankara: 553-574. s.
- BENDEROĞLU, Abdüllatif (1976) *Irak Türkmen Dili – Dilbilgisi Karşılaştırma*. Bağdat.
- BENZING, Johannes (1939) *Über die Verbformen im Türkmenischen*. Berlin.
- BERDİYEV, R. [red.] (1970) *Türkmen Diliniñ Dialektleriniñ Oçerki*, Aşgabat.

- BİRAY, Nergis (2008) “Kazak Türkçesinde Sınırlandırma İşlevli Dil Birlikleri Üzerine: *gana, qana, tek, -aq*”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 5, 48-83. s.
- BODROGLIGETI, A. J. E. (2001) *A Grammar of Chagatay*, Muenchen: Lincom Europa.
- BODROGLIGETI, A. J. E. (2003) *An Academic Reference Grammar of Modern Literary Uzbek*, Cilt 1, Los Angeles: Lincom Europa.
- BOESCHOTEN, H., Vandamme, M., Tezcan, S., (1995) *The Stories of Prophets: Qışaş al-anbiyā’, An Eastern Turkish Version*, Brill: Leiden.
- BOZKAPLAN, Şerif Ali (1989) *Camasb-nâme*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Malatya.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931) *Abû-Hayyân, Kütâb al-İdrâk li-lisân al-Atrak*, İstanbul: Evkaf Matbaası.
- CAN, Ayşe Handan (2007) *Târih-i Kamanice (Tahlil ve Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83611/haci-ali-efendi---tarih-i-kamanice.html> (Erişim Tarihi: 14.12.2011)
- CANPOLAT, Mustafa (1988) “Oht = Zaman Sözcüğü Üzerine” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 32, S. 1-2, 177-183. s.
- CLARK, L. (1998) *Turkmen Reference Grammar*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- ÇAĞIRAN, Önder (1992) *Ahmedî Dâ’î Tıbb-ı Nebevî (İmlâ, Fonetik, Morfoloji, Karşılaştırmalı Metin, İndeks ve Sözlük)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Malatya.
- ÇATIKKAŞ, Ata (2009) *Süleymannâme-i Kebîr*, Ankara: TDK.
- ÇELİK, Muhittin (1997) *Kaşkay Türkçesi (Giriş - İnceleme - Metinler - Sözlük)*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Malatya.
- ÇİFTÇİ Selcen (2003) *Tuhfetü’l-Mü’min (Metin-İnceleme-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÇİFTÇİOĞLU, Arzu (2006) *Muhammed b. Muhammed Altıparmak’ın Mensur Yusuf ve Zeliha’sı (Transkripsiyonlu Metin – İnceleme – Sözlük)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- DAĞLAR, Abdülkadir (2009) *Şem’i Şemullah, Şerh-i Mesnevi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- DELICE, H. İbrahim (2001) *Kütâb fi-İlmi’n-Nüşşâb*. Sivas.
- DEMİRBILEK, Salih (2000) *Ahmedî’nin İskendernâme Adlı Eseri Üzerinde İnceleme (Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Cümle Bilgisi) Metnin Transkripsiyonu, Sözlük Çalışması*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne.
- DENY, Jean (1941) *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. (Çev. A. U. Elöve). İstanbul: Maarif Matbaası.
- DEVELİ, Hayati (1995) *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara: TDK.
- DIRENKOVA, N. P. (1940) *Grammatika Oyrotskogo Yazıka*. Moskova- Leningrad: İzdatel’s tvo Akademi Nauk SSSR.
- DIRENKOVA, N. P. (1941) *Grammatika Şorskogo Yazıka*. Moskova- Leningrad: İzdatel’s tvo Akademi Nauk SSSR.
- DİREKÇİ, Bekir (2010) *Cevâhirü’l-Me’ânî (Giriş – Dil Özellikleri – Metin – Dizin)i* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- DJANMAZOV, Y. D. (1967) *Deyepriçastiya v Kumıkskom Lİteraturnom Yazıke (Sravnitel’no s Drugimi Tyurkskimi Yazıkami)*. Moskova: İzdatel’s tvo Nauka.
- DMITRIEV, N. K. (1940) *Grammatika Kumıkskogo Yazıka*. Moskova-Leningrad: İzdatel’s tvo Akademii Nauk SSSR.

- DMITRIEV, N. K. (1948) *Grammatika Başkirkogo Yazıka*. Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- DOERFER, G., Hesche, W. (1993) *Chorasantürkisch: Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- DOERFER, G., Hesche, W. (1998) *Türkische Folklore-Texte aus Chorasana*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- DOĞAN, Enfel (2006) *Ahlâk-ı Alâî (Metin – Sözlük – Sentaks İncelemesi)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- DOĞAN, Talip (2010) *Urmîye Ağızları*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.
- DURMUŞ, Oğuzhan (2009) *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne.
- ECKMANN, János (1942) "Mîrzâ Mehdîs Darstellung der tschagataischen Sprache". *Analecta Orientalia Memoriae Alexandri Csoma De Kőrös Dicata*. V. 1, Budapeşte. 156-222. s.
- ECKMANN, János (1988) *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul: İÜEF Yay.
- ECKMANN, János (1989) "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten* 1989, 35-41. s.
- EFENDİOĞLU, Süleyman (2007) *Muhammed bin Hacı İvaz Cinânü'l Cenân, (İnceleme-Metin-Dizin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- EMİNOĞLU, Hatice (2003) *Müşkil-güşâ (Ta'bîr-nâme) Dilbilgisi, Metin, Dizin*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007) "Geniş Zaman Ekine Dair Bazı Düşünceler". *Makaleler: Dil - Destan - Tarih - Edebiyat*. Ankara: Akçağ. 359-363 s.
- ERDAĞI, Binnur (2000) *Tuhfe-i Mübârizî (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ERDAL, Marcel (2004) *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.
- ERGİN, Muharrem (1951) "Kadı Burhaneddin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi" *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. IV, 287-327. s.
- ERGİN, Muharrem (2009) *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak.
- ERGÜZEL, M. Mehdi (2009a) *Kitab-ı Bâz-name-i Padişahi*, Ankara: TDK.
- ERGÜZEL, M. Mehdi (2009b) *Pârs-nâme*, Ankara: TDK.
- GABAIN, A. von (1982) "Die Südwest-Dialekte des Türkischen". *Türkologie*. 176-204. s.
- GÖZÜTOK, Avni (1991) *Garîbnâme'nin Dili Üzerinde Sistemik Bir Gramer Çalışması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- GÜLLÜDAĞ, Nesrin (2005) *Kırımçak Türkçesi Grameri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- GÜLSEVİN, Gürer. (1997) *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2009) *Haza Kitâb Hükemâ-yı Tertîb -ı Mu'acele*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GÜNEŞ, Özlem (2010) *Fahrî'nin Husrev ü Şîrîn'i (Metin Tahlil), Nizâmî ve Şeyhî'nin Eserleriyle Karşılaştırılması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- GÜVEN, Mehmet (2005) *Abdulvehhâb bin Yusuf'un Müntahab-ı Fi't-Tıbb'ı (Dil İncelemesi, Metin, Dizin)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Denizli.

- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1965) “Sa’lebî’nin Kısasu’l-Enbiya’sının Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi. Fiil Kip, Zaman ve Çekimi” **İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XIII, s. 99-122.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992) *Türk Dilinde Edatlar*, Ankara: MEB.
- HANGILDIN, V. N (1959) *Tatar Têlé Grammatikası*. Kazan.
- HASSAN, Hussin Shahbaz (1979) *Kerkük Ağzı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- HAYDAR, Choban Khıdır (1979) *Irak Türkmen Ağzları (Metinler – İnceleme – Sözlük)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- HAZAI, György; Tietze, Andreas (2006) *Ferec Ba’d Eş-Şidde “Freud nach Leid” (Ein frühosmanischen Geschichtenbuch), I. Band: Text*. Berlin.
- HİSAMOVA, F. M. (2006) *Tatar Têlé Morfologiyasé*. Kazan.
- HÜNERLİ, Bülent (2012) *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Zarf-Füller*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne.
- İLHAN, Nadir (1998) *Eşref bin Muhammed, Hazâ’ını’s-Sa’âdât (İnceleme – Metin – Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- İLKER, Ayşe (1997) *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*. Ankara: TDK.
- İNAN, Abdülkadir (1958) “Kayıtbay’ın Türkçe Duaları”, *Jean Deny Armağanı – Mélanges Jean Deny*, Ankara: TDK. 91-94. s.
- JEHLITSCHKA, Henry (1895) *Türkische Konversations-Grammatik*. Heidelberg: Julius Gross.
- JOHANSON, L. (1988) “On the Renewal and Reinterpretation of ‘Instrumental’ Gerunds in Turkic” **Oriens**, Vol. 31, 136-153. s.
- JOHANSON, L. (1996) “Funktionen Syndetischen Gerundien im Türkischen”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara: TDK. 95-101. s.
- JOHANSON, L. (2002) “Türk Yazı Dillerinin ve Yazı Sistemlerinin Geçerliliğine Dair”, (Çev. Mustafa Uğurlu), **Türkbilig**, 2002/ 4: 71-79.
- KARAAĞAÇ, Günay (2002) *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ.
- KARABACAK, Esra (2002) *Bergamalı Kadri, Müyessiretü’l-Ulûm*. Ankara: TDK.
- KARADUMAN, Selami (2010) *Oruç Beg Tarihi Manisa Nüshası (İnceleme-Metin-Dizin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- KARİNİ, Jahangir (2009) *Erdebil İli Ağzları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KARTALCIK, Vedat (2008) *Şerif Kemal’in Romanları “Akçarlıklar” ve “Taş Atkanda” Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş - İnceleme - Metin - Dizinler)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz (2005) *Klâsik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16., 17. ve 18. Yüzyıl)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz (2010) *Bernardo de Parigi’nin Söz Kitabı, 400 Yıllık İtalyanca-Türkçe Sözlük*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- KASEM-BEG, M. A. (1848) *Allgemeine Grammatik der Türkisch-Tatarischen Sprache*. (Çev. J. T. Zenker), Leipzig: Wilhelm Engelmann.
- KAYASANDIK, Ahmet (2009), *Adab-ı Makal*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- KAZEM-BEK, M. A. (1846) *Obşçaya Grammatika Turetsko-Tatarskago Yazıka*. Kazan.
- KISLING, H. J. (1960) *Osmanisch-Türkische Grammatik*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- KONONOV, A. N (1956) *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka*. Moskova-Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- KONONOV, A. N. (1960) *Grammatika Sovremennogo Uzbeksikogo Literaturnogo Yazıka*. Moskova-Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- KORKMAZ, Zeynep (1966) "Türkçedeki –arak/–erek Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine". *Reşit Rahmeti Arat İçin*. Ankara. 331-335. s.
- KORKMAZ, Zeynep (1987) "Türkçe'de -^oN Zarf-Fiil Eki ile –Pan/-Pen Eki ve Türemeleri" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1984*, Ankara: TDK. 155-165. s.
- KORKMAZ, Zeynep (1988) "Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme (İntensivum) Edatı Üzerine" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1961*, Ankara: TDK. 13-29. s.
- KORKMAZ, Zeynep (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK.
- KÖKTEKİN, Kazım (1994) *Süle Fakih'in Yusuf ve Zelihası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- KÖKTEKİN, Kazım (2007) *Yûsuf-ı Meddâh, Varka ve Gülşah*, Ankara: TDK.
- KÖSE, Ayhan (2007) *Rinat Muhammedi'nin Kéneri Çitlék Koşu Romanının Çevriyazısı ve Sfat-Fiil Merkezli Tatar Türkçesinin Dil Özellikleri*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- KUANIŞBAYEV, Ercan (2006) *Kitâb Fi'l-Fiğh*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- KURUKAYA, Onur (2010) *Tâci'l-Edeb, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- LI, Yong-Söng (2004) *Türk Dillerinde Sontakular*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- MAHMUTOVA, L. T. (1978) *Opu İssledovinya Tyurkish Dialektov: Mişarskiy Dialekt Tatarskogo Yazıka*. Moskova: Nauka.
- MAHMUTOVA, L. T. vd. (1977) *Tatar Têlênéy Aylatmalı Süzlégé*, C. I, Kazan.
- MANİSSADJIAN, J. J. (1893) *Lehrbuch der Modernen Osmanischen Sprache*. Stuttgart-Berlin: W. Spemann.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1988) "Eski Osmanlıca" *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: TKAE. 247-276. s.
- MEHMET, Gülsün (2010) "Salar Türkçesinde Zarf-Fiilli Öge Cümleler ve Zarf-Fiil İşaretleyicilerinin Görünümü", *Turkish Studies*, V. 5/4, 502-534. s.
- MENINSKI, Francisci à Mesgnien (1680) *Grammatica Turcica*, Viyana.
- MİRZEZADE, H. (1990) *Azerbaycan Dilinin Tarihi Grammatikası*, Bakü: Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı.
- MUNDY, C. S. "The -E/-Ü Gerund in Old Ottoman: I. Formal Analysis" *BSOAS*. 298-319. s.
- MUSAYEV, K. M. (1964) *Grammatika Karaimskogo Yazıka. Fonetika i Morfoloziya*. Moskova: Nauka.
- NURİ, Muhsin Kevser (1987) *Erbil ve Amirli Ağızları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÖNER, Mustafa (2007) "Türkçede –prAK Zarf-Fiil Eki" *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 3 (Eylül 2007). 68-73. s.
- ÖZÇOBAN, Yusuf (2008) *İbrahim Salahov'un "Kolma Hikeyeleré" ve "Kükçetav Dalalarında" Adlı Romanları (İnceleme - Metin – Sözlük ve Dizin)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- ÖZER, Filiz (2000) *Oğuz Grubu Türk Dillerinde Fiilimsiler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- ÖZKAN, Mustafa (1993) *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: TDK.
- ÖZKAN, Mustafa (2009) *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- ÖZKAN, Nevzat (1996) *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK.
- ÖZNAL-GÜDER, Nurcan (1997) *Kastamonulu Şâzî, Maktel-i Hüseyin (İnceleme, Metin, Sözlük, Adlar Dizini)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Jale (2002) *Memduh Şevket Esendal'ın İlk Sekiz Hikâye Kitabında Yer Alan Hikâyelerdeki Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiil Grupları*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Adana.
- ÖZYAŞAMIŞ ŞAKAR, Sezer (2009) *Firdevsî-i Rûmî Terceme-i Câme-Şüy-Nâme*, İstanbul.
- ÖZYAŞAMIŞ-ŞAKAR, Sezer (2005) *Birgivi Muhammed Efendi'nin Manzum Vasiyet-nâmesi (Eleştirili Metin – Dil İncelemesi – Sözlük)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÖZTETGİN, A. Melek (2001) *Kitâbu'l-İdrâk li Lisân'l-Etrâk, Fül: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: Köksav.
- PİQUERÉ, P. J. (1870) *Grammatik des Türkisch-Osmanischen Umgangsprache*. Wien.
- POPPE, N. (1964) *Bashkir Manual (Descriptive Grammar and Texts with A Bashkir-English Glossary)*. Bloomington: Indiana.
- RAMSTEDT, G. J. (1952) *Einführung in die Altaische Sprachwissenschaft II. Formenlehre*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- RÜSTEMOV, R. E.; Budagova, E. İ. (1960) *Azerbaycan Dilinin Grammatikası. I. Hisse (Morfologiya)*, Bakü. Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyatı.
- RYER, Andrea Du (1633) *Rudimenta Grammatices Linguae Turcicae*, Paris.
- SARIKAYA, Bekir (2010) *Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkat Tercümesi (Giriş – Metin – Sözlük)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- SARIKAYA, Mahmut (1998) *Güney Azerbaycan Türkçesi, (Fonetik – Morfoloji – Sentaks)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- SEAMAN, Guliemo (1670) *Grammatica Linguae Turcicae*, Oxoniae.
- SEVORTYAN, E. V. (1966) “Krimsko-Tatarskiy Yazık”, *Yazıkî Narodov SSSR, Tom Vtoroy: Tyurksie Yazıkî*. (Ed. N. A. Baskakov), Leningrad: Nauka. 234-259. s.
- SEZER, Önder (2007) “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Zarf-Fiiller”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı -Bildiriler -*, C. IV. 1876-1877. s.
- SIR, Ayşe Nur (2007), *Mehmed Za'im, Câmi'ü't-Tevârih (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük- Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- SOLMAZ, Ali Osman (2007) *Tutmacı'nın Gül ü Hüseyin Adlı Eseri (İnceleme – Metin - Dizin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- SÖYEGOV, M. (1981) *Türki Dilleriniñ Günorta-Günbatır Toparında Hal İşlikler*, Aşgabat.
- SÖYEGOV, M. [Ed.] (2000) *Türkmen Dilinin Grammatikası, Morfologiya*. Aşgabat.
- SUNGURHAN-EYDURAN, Arzu (2008) *Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ (Tenkili Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215418/h/metin.pdf> (Erişim Tarihi: 14.12.2011).

- SUNGURHAN-EYDURAN, Arzu (2009) *Kınalzâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ (Tenkitli Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219122/h/tsmetina.pdf> (Erişim Tarihi: 14.12.2011).
- ŞABAN Doğan (2009) *Terceme-i Akribâdîn, Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş, İnceleme, Metin, Dizinler)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- ŞAHİN, Erdal (2009). “Tatar Türkçesinde uk/ük Kuvvetlendirme Edatı” **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 180. 1-12. s.
- ŞAHİN, Hatice (1993) *Hatiboğlu Ferah-name (Dil Özellikleri – Metin – Söz Dizini)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Malatya.
- ŞÇERBAK, A. M. (1962) *Grammatika Starouzbekskogo Yazıka*. Moskova-Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- ŞÇERBAK, A. M. (1981) *Oçerki po Sravnitel'noy Morfologii Tyurksih Yazıkov (Glagol)*. Leningrad: Nauka.
- ŞİRALIYEV, M. Ş., Sevortyan, E. V. (1971) *Grammatika Azerbaydjanskogo Yazıka*, Bakü. Elm
- TABAKLAR, Özcan (1994) *Türkmencenin Morfolojisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- TENİŞEV, E. R. (1976) *Stroy Salarskogo Yazıka*. Moskova: Nauka.
- TİKEN, Kamil (2004) *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*. Ankara: TDK.
- TOLKUN, Selahattin (2009) *Özbekçede Fiilimsiler*. İstanbul.
- TOPARLI, R., Arğunşah, M. (2008) *Mu'înü'l-Mürîd*. Ankara: TDK.
- TOPARLI, Recep (1992) *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*. Ankara: TDK.
- TORUN, C. P. (2009) *Muhammed'in İşk-nâmesi Üzerine Üzerine Dil İncelemesi*. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOSUN, İlker (2011) *Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi*, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne.
- TUMAŞEVA, D. G. (1964) *Hezêrgê Tatar Edebi Têlé Morfolojiyasê*, Kazan.
- TUMAŞEVA, D. G. (1969) “Glagol”, *Sovremenniy Tatarskiy Literaturniy Yazık (Leksikolojiya, Fonetika, Morfolojiya)*, Kazan. 210-295. s.
- TURAN, Fikret (2000) *Adverbs and Adverbial Constructions in Old Anatolian Turkish*. Wiesbaden. Harrassowitz.
- TURAN, Fikret (2001) *Eski Oğuzca Sözlük: Bahşayış Lügati*. İstanbul: Bay.
- TURHAN ARSLAN, Selda (2006) *Tatar Türkçesi Remzi Veliyev – Facıga (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- TÜRK, Vahit (2009) *Bahrü'l-Hakâyık (Giriş - Metin - Dizin)*, Ankara: TDK.
- UBRYATOVA, E. İ. [ed.] (1982) *Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka*. Moskova: Nauka.
- UÇAR, İlhan (2009) *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-ı Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş – İnceleme – Metin – Dizinler)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- UĞURLU, Mustafa (1999) “-ArAK ve -p ile Kurulan Zarf-Fiilli Parçalarda Sınır Vurgulayışı Rolü”. **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı-1996**. 1181-1187. s.
- UĞURLU, Mustafa (1999) *Memlûk Türkçesinde Zarf-Fiilli Parçaların Dizimi*, Ankara: TDK.
- UZUN, Nadir Engin (2006) *Biçimbilim: Temel Kavramlar*, Ankara: Papatya.
- ÜSTÜNER, Ahat (2003) *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.

- ÜZÜMCÜ, Hamza (2008) *Zafername-i Ali Paşa (Transkript ve Değerlendirme)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- VURAL, Hanifi (1999) *Letâiyif-nâme (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Grammatikal Dizin)* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- WEIL, Gotthold (1917) *Grammatik der Osmanisch-Türkischen Sprache*. Berlin: Verlag von Georg Reimer.
- YASTI, Mehmet (2010) *Esrârü'l-Ârifîn (İmla, Metin, Dizin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- YAVUZ, Kemal (2007) *Gülşehri'nin Mantuku't-Tayrı (Gülşen-nâme) -Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma-*, 2 cilt, Ankara: Kırşehir Valiliği Yayınları.
- YAVUZ, Orhan (1986) *Anadolu Türkçesi İle Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi ve Dil Özellikleri*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- YILDIRIM, Nermin (2005) *Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- YILDIRIM, Onur (2010) *Et-Teshîl fi't-Tıbb (Kitâb-ı Teshîli'l-Mevlanâ Şemseddin) (İnceleme-Metin-Dizin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- YILDIZHAN, Denizhan (2009) *Tuhfetü's-Sülehâ (Metin-Gramer-Dizin)*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- YULDAŞEV, A. A. (1981) *Grammatika Sovremennogo Başkirskogo Literaturnogo Yazıka*, Moskova.
- YUSUPOV, F. Y. (1985) *Neliçnie Formı Glagola v Dialektah Tatarskogo Yazıka*, Kazan: İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta.
- YÜCE, Nuri (1973) "Über Das Gerundium -araq/-erek", *Central Asiatic Journal* Sayı: 17, 274-281 ss.
- YÜCE, Nuri (1999) *Gerundien im Türkischen: Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*. İstanbul: Simurg.
- YÜCEL, Bilal (2000) "Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 9. 75-114. s.
- ZEYNULLIN, M. V. (2002) *Hazérgé Başkort Ezebi Télé, Morfologiya*. Öfö.
- ZINNATULLINA, K. Z. (1997) "Deyepriçastie" *Tatarskaya Grammatika II: Morfologiya*. Kazan. 223-230. s.